

Veranderende frames in het klimaatdebat

ONDERZOEK NAAR DE INVLOED VAN KLIMAAT BELEID OP
FRAMING

DANNY VAN DAM // UNIVERSITEIT LEIDEN

Woorden: +/- 18.000
1ste lezer en begeleider: Eefje Cuppen
2de lezer: Arco Timmermans
Studentennummer: 2659417

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie “Veranderende frames in het klimaatdebat”. Deze scriptie is geschreven voor het afstuderen aan de master opleiding ‘Management van de publieke sector’ (MPS) en specifiek voor de specialisatie Public Affairs aan de Universiteit Leiden.

Een van de centrale begrippen van deze scriptie is ‘Framing.’ Het is één van de onderwerpen die mij tijdens mijn studie altijd heeft geïntrigeerd. Het is voor mij interessant hoe verschillende partijen binnen eenzelfde onderwerp of casus andere onderwerpen en verhalen centraal stellen. Hierdoor is het een bijzonder en veelzijdig onderwerp om te bestuderen. Ik heb framing onderzocht binnen één van de grootste politiek en maatschappelijke uitdagingen van deze eeuw: “het klimaatdebat”. Hoewel partijen in dit beleidsvraagstuk een eigen mening hebben en elk een eigen frame uitdragen, moeten ze samenwerken om een oplossing te vinden voor dit vraagstuk. Net zoals het klimaatdebat was samenwerking essentieel bij het schrijven van deze scriptie. Ik wil daarom deze paragraaf gebruiken om Eefje Cuppen, mijn begeleider, te bedanken voor de hulp en steun tijdens dit scriptieproces.

Wij hebben elkaar vanwege de maatregelen rondom COVID-19 slechts alleen via videoverbinding kunnen spreken. Dat was echter geen enkele belemmering voor een uitstekende begeleiding. Het scriptieproces van het schrijven in deze aparte tijd is toch een vreemde gewaarwording. Een scriptie schrijf je alleen en hierdoor voelt het vaak als een sociaal isolement. Dat begreep Eefje. Zij bood voldoende ruimte en begrip zodat ik mijn scriptie kon afronden.

Naast mijn begeleider wil ik graag vrienden, ouders, mijn zus en collega’s bedanken voor het advies tijdens het scriptieproces. Niet alleen inhoudelijk advies maar ook mentale steun door mij te helpen bij het focussen maar ook bij het soms even loslaten van mijn onderzoek. Hiernaast wil ik de Universiteit Leiden bedanken en met name de afdeling Public Affairs voor het interessante aanbod aan cursussen.

Samenvatting

Framing is een veel onderzocht thema in de wetenschappelijke literatuur. In veel onderzoeken wordt het effect van framing op beleid onderzocht. Er zijn echter maar weinig onderzoeken waarin framing als de afhankelijke variabele wordt benoemd. De hoofdvraag in dit onderzoek is dan ook: In hoeverre en op welke manier beïnvloedt de ontwikkeling van klimaatbeleid de framing van de politieke klimaat standpunt van partijen in de Tweede Kamer? Dit onderzoek kijkt naar de actor representatie binnen beleidsprocessen van het Klimaatakkoord in Nederland. Voor het onderzoek worden drie beleidsdocumenten en drie debatten onderzocht. Het eerste document is de overeenkomst van Parijs het tweede document is het Voorstel Hoofdpijnen Klimaatakkoord het laatste document is het Klimaatakkoord. De bijbehorende debatten worden geanalyseerd aan de hand van de stenogrammen. Binnen deze documentanalyse wordt gekeken naar de samenwerking tussen verschillende partijen. De analyse van de debatten kijkt naar de verschillende frames van de partijen in de tweede kamer. In het onderzoek wordt bevonden dat er frame diffusie heeft plaatsgevonden door het CDA, VVD, D66 en CU. Er zijn overeenkomsten te vinden in de frames die worden aangedragen in de relevante debatten.

Inhoud

Voorwoord	2
Samenvatting.....	3
Inleiding	6
Theoretisch kader	10
Framing.....	10
Beïnvloeding beleid.....	14
Conceptueel model	16
Methode.....	18
Operationalisatie.....	18
Dataselectie.....	19
Resultaten	21
1. Overeenkomst van Parijs	21
1.1 Actor representatie	22
1.2 Framing overeenkomst Parijs	23
2. Voorstel hoofdlijnen Klimaatakkoord	28
2.1 Actor representatie	28
2.2 Framing in debat Voorstel Hoofdlijnen Klimaatakkoord	29
3. Het Klimaatakkoord	35
3.1 Actor representatie	36
3.2 Framing in het debat Klimaatakkoord	36
Analyse.....	43
Actor representatie.....	43
Framing.....	45
Frame diffusie.....	46
Waarom frame diffusie	47
Conclusie.....	49

Discussie.....	51
Beperkingen en Aanbevelingen.....	52
Literatuurlijst.....	54
Bijlagen	58
Bijlagen A.....	58

Inleiding

In 2015 tekende Nederland samen met 195 andere landen het Parijs-akkoord. In dit akkoord zijn afspraken gemaakt over het klimaat. Zo is het streven om de opwarming van de aarde met een halve graad te reduceren van 2 graden naar 1,5 graad. De reductie van de uitstoot van CO₂ is één van manieren waarop getracht wordt dit doel te bereiken (Europa Nu, 2018). Elk land dient een plan te maken waarmee dit doel wordt behaald. Nederland doet dit in de vorm van de Klimaatwet. De inhoud van deze wet brengt een politieke discussie teweeg. Jesse Klaver (GroenLinks) stelt dat zijn partij al 30 jaar strijdt voor een Klimaatakkoord in Nederland. In 2015 diende zijn partij samen met de PvdA een initiatiefvoorstel voor de Klimaatwet in. Eind 2018 sloten verschillende partijen aan bij de Klimaatwet en werd hij na aanpassingen aangenomen in Tweede Kamer (VNG, 2018).

Hoewel GroenLinks stelt dat het historisch is dat zeven partijen hebben samengewerkt aan de Klimaatwet (GroenLinks, 2018) is er verdeeldheid over de uitvoering van de Klimaatwet. De plannen over hoe de reductie van de CO₂ uitstoot worden bewerkstelligd staan in het Klimaatakkoord. Dit Klimaatakkoord dat op 28 juni door het Kabinet werd gepresenteerd zorgt voor verdeeldheid in het politieke landschap. Zo stelt het Forum voor Democratie (FvD) dat het Klimaatakkoord een van de langste zelfmoordbrieven uit de geschiedenis is door de negatieve economische gevolgen (FvD, 2019). De plannen zouden te veel geld kosten en de economie schaden. De PvdA en GroenLinks eisen aanpassingen aan het Klimaatakkoord. Het huidige akkoord zou te weinig rekening houden met de minderheden in Nederland (van Ast & Winterman, 2019). Naast de oppositiepartijen trekt de VVD het Klimaatakkoord ook in twijfel. Hoewel de VVD het Klimaatakkoord ondertekende, gaf Klaas Dijkhof recentelijk aan dat het niet zeker is of zijn partij meestemt op regelingen die de autobezitters benadelen (Markus, 2019). De klimaatdiscussie is een breed thema dat veel problematieken omvat, zo wordt de stikstofproblematiek van 2019 ook gerelateerd aan deze discussie (Bouma, 2019). De klimaatdiscussie is een maatschappelijk relevant onderwerp waar veel aandacht naar uit gaat van zowel de Nederlandse bevolking als de politiek.

Partijen in de Tweede Kamer verschillen van opinie over de oplossing en oorzaken van de klimaatverandering. Het klimaatprobleem wordt dan ook door verschillende partijen op een andere manier neergezet in de maatschappelijke discussie. Dit gebeurt tijdens het debat in de Kamer en tijdens interviews en andere media uitingen. Het proces van het onder de aandacht brengen van één specifieke verhaallijn wordt framing genoemd (Dewulf, 2013, p.322). Verschillende onderzoeken zijn uitgevoerd naar de rol van framing omtrent het klimaatbeleid. In het onderzoek van James D. Ford en Diana King wordt de ontwikkeling van

frames over klimaatadaptatie in de media onderzocht (Ford & King, 2015). Hier wordt door middel van het analyseren van berichtgeving frametrends in kaart gebracht. In dit onderzoek komt naar voren dat er in de van 1993 tot 2013 de aandacht voor klimaatadaptatie aanzienlijk toenam. In de artikelen wordt bepaald in welke mate de framing ‘hard’ of ‘soft’ is. Hard betekent dat er veelal concrete uitvoeringen van adaptatie beschreven worden. ‘Soft’ betekent dat artikelen verschillende beleidsimplementaties, institutionele of financiële veranderingen beschrijven (Ford & King, 2015). Ford en King (2015) concluderen dat er voornamelijk discussie plaatsvindt in de vorm van harde frames. Dit zorgt ervoor dat vele actoren praten over de noodzaak van adaptatie maar in mindere mate over specifieke gevallen waarin klimaatadaptatie plaatsvindt of manieren waarop het doorgevoerd kan worden. Naast onderzoek naar frames in de media zijn er ook andere onderzoeken. Zo onderzoeken Breeman en Timmermans (2008) de agendasetting van het Nederlandse milieubeleid. Dit werd gedaan door het analyseren van troonredes van 1990 tot 2006. Hierbij werd framing onderzocht binnen troonredes. Door een analyse kon duidelijk worden wat voor frames er in verschillende tijdsbeelden bestonden. In het onderzoek wordt politiek van de aandacht gecombineerd met het soort frames dat voorkomt. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen dramatische en technische frames. Als aandacht voor een beleidsprobleem laag is worden er voornamelijk technische frames gebruikt terwijl in situaties waarin de maatschappelijke en politieke aandacht hoog ligt voornamelijk dramatische frames worden gebruikt (Breeman & Timmermans, 2008). Eenzelfde conclusie kan getrokken worden door de mediastudie die werd uitgevoerd in 2009 (Breeman, Dewulf, Pot & Timmermans). Breeman en collega’s kijken enerzijds naar de politiek van de aandacht rondom klimaatthematiek en anderzijds naar de rol van framing in de berichtgeving. Hierin concluderen zij dat frames versimpeld worden om aandacht te houden van de media en maatschappij en dat het klimaatprobleem mediageniek wordt.

In de genoemde literatuur wordt vele malen onderzocht hoe framing effect heeft op de media, burgers, beleid en wetenschap. Vele onderzoeken focussen zich op trends van frames in een bepaalde tijdsperiode. Conclusies uit deze onderzoeken zijn dat als er veel aandacht is, frames emotioneler worden tegenover tijden waarin er minder aandacht is voor klimaatverandering. Er wordt echter in mindere mate verklaringen geboden voor het ontstaan, veranderen of vervallen van frames in de politiek. Een van de weinige onderzoeken die hier wel aandacht aan besteed is het onderzoek van De Bruijn en Van Bueren (2012). Het onderzoek zet uiteen dat het politieke debat constant wordt beïnvloed door framing en re-framing van standpunten. Het onderzoek beschrijft dat verschillende actoren anticiperen op

frames van andere actoren die deelnemen aan het debat en veranderingen doorbrengen in eigen frames. Echter is dit onderzoek een deskresearch dat niet verder ingaat op specifieke debatten in het parlement. Hierdoor blijft het onderzoek minimaal en toont geen duidelijke verbanden. Net als andere onderzoeken is ook in het bovengenoemde onderzoek de onafhankelijke variabele ‘framing’. In het overgrote deel van onderzoek naar framing, wordt framing genomen als de onafhankelijke variabele maar echter zelden als afhankelijke variabele. Hierdoor kunnen er weinig conclusies worden getrokken over hoe framing beïnvloed wordt. Huidig onderzoek is gericht op de invloed van framing op beleid, media en publieke opinie en niet op de politieke arena. In deze onderzoeken wordt geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat de politieke actoren in zekere mate beïnvloed kunnen worden door beleid, media en publieke opinie. Dit geeft een gat in de wetenschappelijke literatuur dat dit onderzoek probeert op te vullen.

Dit onderzoek zal zich richten op hoe de ontwikkeling van beleid invloed heeft op framing in de Tweede Kamerdebatten over klimaatverandering. Hierbij zal gekeken worden naar de invloed van beleidsprocessen op de framing van partijen. De centrale onderzoeksvraag in dit paper is dan ook:

In hoeverre en op welke manier beïnvloedt de ontwikkeling van klimaatbeleid de framing van de politieke klimaat standpunt van partijen in de Tweede Kamer?

Het klimaatbeleid is een breed begrip. Het Parijs-akkoord in 2015 is een toonaangevend moment in beleid rondom klimaat voor zowel nationale als internationale overheden. Het akkoord wordt samen met de Green Deal gebruikt als pressiemiddel door de EU om nationale overheden te dwingen tot nationaal beleid om klimaatverandering te bestrijden (Europa-Nu, z.d.). Hoewel deze debatten ook in Nederland plaatsvonden zijn dit niet de eerste parlementaire discussies over het klimaat. Klimaat is een politiek thema dat sinds 1970 op de politieke agenda staat. De klimaatdiscussie kent echter niet altijd dezelfde naam (Breeman, Dewulf & Timmermans, 2009). Het klimaatvraagstuk wordt sinds 1990 voor een lange tijd als broeikas effect behandeld. Rond 2005 veranderde dit naar de bredere term klimaatverandering (NRC handelsblad, n.v.). Onderzoek van Breeman, Dewulf & Timmermans (2009) wijst uit dat het klimaatdebat als thema in 1990 vaker op de politieke agenda verscheen. Sindsdien kent het klimaatdebat verschillende aandachtgolven in de media. Het Parijs-akkoord wordt gezien als een akkoord dat veel impact heeft op politiek, beleid en publieke opinie (Falkner, 2019; RIVM, 2019; Rijksoverheid, n.v.). In Nederland heeft het akkoord gezorgd voor veel

ontwikkelingen omtrent klimaatbeleid. Om deze reden zal het Klimaatakkoord als beginpunt worden genomen voor de analyse in dit onderzoek. Vele partijen hebben invloed op het klimaatbeleid in Nederland. Hierdoor heeft de samenstelling bij elke politieke arena invloed op de besluitvorming (Nesbet & Huges, 2006). Dit zal ook een rol spelen in het onderzoek.

Om tot een antwoord te komen tot de hoofdvraag worden de volgende deelvragen opgesteld:

1. Welke partijen zijn betrokken bij het opstellen en ontwikkelen van beleid omtrent het klimaatvraagstuk in de Tweede Kamer?
2. Welke frames worden gebruikt bij de debatten omtrent verschillende beleidsvoorstellen in de Tweede Kamer?
3. Is er verschil in de frames die worden gebruikt in verschillende debatten omtrent beleidsvoorstellen?

In deze scriptie zal eerst worden gekeken naar bestaande relevante theorie voor dit onderzoek. Dit wordt uiteengezet in het theoretisch kader. In het theoretisch kader zullen hypothesen worden opgesteld die later in het onderzoek worden getest. Vervolgens wordt in de methode beschreven hoe het onderzoek verricht zal worden. Hierbij wordt de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek besproken. Ook de dataverzameling en data-analyse worden beschreven. Vervolgens worden de onderzoeksresultaten beschreven in de analyse. Er wordt afgesloten met een conclusie en aanbevelingen.

Theoretisch kader

Het concept framing is vaak onderzocht. Het is een veel voorkomend concept in bestuurskunde. In dit onderzoek wordt gekeken naar theorieën en effecten zoals actor representatie bij beleid, diffusie en social learning. In dit hoofdstuk zal, met de bestaande literatuur, een conceptueel model worden gemaakt dat inzicht biedt in het onderzoeken van de hoofdvraag. Eerst zal het concept framing uiteen worden gezet.

Framing

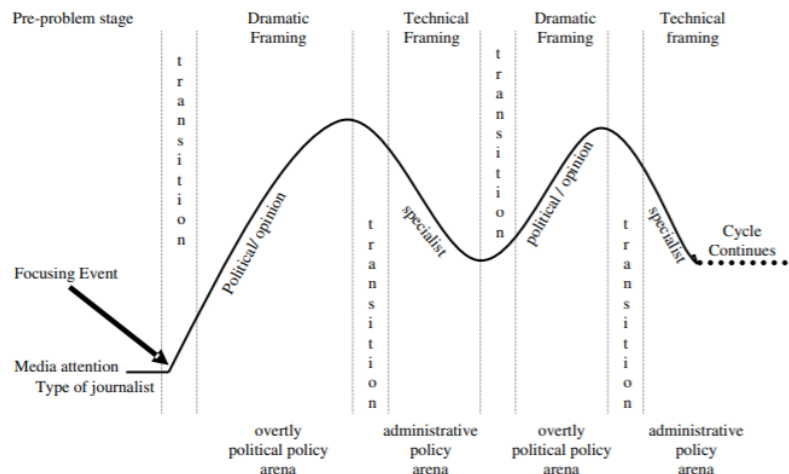
Het concept van framing werd door Ervin Goffman voor het eerst benoemd in 1972. Zijn onderzoek naar psychologische frames benadrukte dat frames vergelijkbare denkprocessen waren rondom één thema (Arowolo, 2017). Een frame is anders dan een eerste ingeving. Bij het gebruik van framing wordt een bewuste keuze gemaakt om een specifieke gebeurtenis op een bepaalde manier te beschrijven. Deze beschrijving beïnvloedt de interpretatie van dit probleem door andere betrokken actoren (Goffman, 1972, pp. 21-26). In de literatuur wordt framing beschreven als een centraal georganiseerd idee dat betekenis geeft aan een controversieel thema. Het frame is hierbij een verhaal dat actoren moet overtuigen van een bepaalde aanname (Gamson en Modigliani, 1989). De functie van frames is het beïnvloeden van het maatschappelijke of politieke debat. Hierdoor heeft framing invloed op het beleidsproces. Bij een conflicterend issue komt het vaak voor dat er meerdere frames ontstaan (Dewulf, 2013, pp. 321-323). Gitlin beschreef in zijn studie naar communicatie tijdens de Vietnamoorlog de relatie tussen framing en politiek (Gitlin, 1980). Gitlin beschrijft hoe verschillende actoren gebruik maken van manieren om verhalen binnen een bepaald perspectief te plaatsen. Gitlin beschrijft dat in tijden van de Vietnamoorlog de *Students for a Democratic Society* (SDS) in America een sterke cultuur creëerde die bekend werd als *The New Left*. The New Left creëerde door zijn normen en waarden een tegenstrijdig perspectief om naar het Vietnam conflict te kijken. Het frame van SDS ging in tegen het heersende mediaframe van nieuwsrubrieken zoals de *New York Times* en de *CBS News*. Doordat de media het frame niet overnamen en tegenwerkten, kwam de boodschap van de SDS niet door (Gitlin, 1980). Het voorbeeld van het Amerikaanse maatschappelijke debat over de Vietnamoorlog is een voorbeeld van frame concurrentie. Op de maatschappelijke agenda is ruimte voor een beperkt aantal perspectieven. Hierdoor strijden verschillende frames om maatschappelijke en politieke aandacht en erkenning.

Frame concurrentie wordt bepaald door de mate van aandacht die een bepaald maatschappelijk probleem genereert. De studie naar hoe de aandacht verloopt rondom

beleidsprocessen wordt de politiek van de aandacht genoemd (Timmermans, Coops, Keep, Lange & van Venetië, 2019, pp. 242-245). Beleidsprocessen kennen echter een bepaalde mate van aandacht waarin ze behandeld worden. Een maatschappelijk probleem dient een zekere mate van aandacht te genereren om op de maatschappelijke en politieke agenda te komen (Timmermans et al., 2019, p. 244). Het verloop van aandacht rondom een beleidsstuk wordt beschreven in het wetenschappelijke werk van Anthony Downs (1972). Hij beschrijft een theoretisch model waarin verschillende fases van een beleidsontwikkeling uiteen worden gezet. In de eerste fase wordt er door wetenschappers of een kleine groep betrokken actoren een (beleids)probleem aangekaart. Het probleem kent ondanks de oproep van deze groep geen publieke aandacht. Deze fase wordt de *pre-problem* fase genoemd. De *Alarmed discovery and euphoric enthusiasm* fase wordt geïnitieerd door een ingrijpende gebeurtenis die veel aandacht genereert. De aandacht voor het probleem gaat gepaard met verschillende actoren die denken de oplossing te hebben voor het probleem. Deze actoren zijn ervan overtuigd dat het probleem snel opgelost moet worden en dat dit prioriteit heeft. In de derde fase van Downs (1972, pp. 39-40) realiseren betrokkenen zich dat de oplossing van het probleem ook kosten met zich meebrengt. Hoewel veel actoren denken een oplossing te hebben, blijkt in de derde fase dat veel van deze oplossingen negatieve (economische) gevolgen hebben voor bepaalde groeperingen. Deze fase wordt *Realizing the cost of significant progress* genoemd. In deze fase realiseren actoren zich dat een oplossing kan vragen voor een bepaalde opofferingen van bestaande gebruiken. Denk hierbij aan het gemak van een auto als transportmiddel terwijl dit slecht voor het milieu is. Veel van deze kwesties eindigen in een situatie die voor de ene bevolkingsgroep een voordeel creëert en voor de andere bevolkingsgroep een probleem. Downs (1972, p. 40) geeft hierbij het voorbeeld van segregatie in de woningbouw. Blanke rijke Amerikanen zouden scheiding tussen arme buurten en rijke buurten prefereren. Een oplossing voor probleemwijken en sociale segregatie in de woningmarkt is echter het bevorderen van woonwijken waar zowel sociale huur als dure koophuizen worden aangeboden. De vierde fase van Downs wijst op het verminderen van de aandacht voor dit probleem, omdat het uitzicht op een oplossing klein lijkt. Deze fase wordt door Downs de *Gradual decline of intense public interest* genoemd. Ook komt in deze fase vaak een ander maatschappelijk probleem dat de aandacht opeist. In de vijfde fase, de *post-problem* fase, verdwijnt het probleem uit de aandacht. Hoewel het probleem geen aandacht meer kent is de publieke perceptie op het probleem aanzienlijk veranderd in vergelijking tot de *pre-problem* fase.

Hoewel de *issue attention cycle* vaak wordt gebruikt om een deel van een probleem te onderzoeken is het geen éénmalig fenomeen. Beleidsproblemen komen wisselend in de aandacht en komen vaak na enige tijd terug op de agenda (De Vries, 2001). Het wisselen van de aandacht omtrent één probleem heet het relatieve aandacht paradigma. Het paradigma van De Vries beschrijft dat problemen om de tien of twaalf jaar terugkeren. Deze cyclus blijft een halve eeuw aanhouden tot het beleidsprobleem (gedeeltelijk) is opgelost (de Vries, 2001, p. 394). Aandacht golven die een beleidsprobleem ondervindt bouwen vaak op tot een *tipping point*. Dit tipping point is vaak een gebeurtenis die zo ernstig is en veel impact heeft op de maatschappij en betrokken partijen dat verandering een gevolg is van deze gebeurtenis (Timmermans et al., 2019, p. 244). Een tipping point veroorzaakt vaak een verandering in de status-quo. Hierdoor veranderen verschillende betrokken actoren hun mening en standpunten omtrent bepaalde beleidsproblemen. Een verandering van een mening of communicatie over een bepaald onderwerp kan ook wel een *frame shift* worden genoemd (Dardis, Baumgartner, Boydston, de Boef & Shen, 2008).

De verschillende fases in de Issue attention cycle hebben effect op de manier van framing (Nisbet & Huges, 2006, pp. 7-8). In tijden dat het probleem in de eerste fases van de attention cycle bevindt, zijn dramatische frames dominant. Binnen de frames is meer aandacht voor emotie en speelt wetenschappelijke informatie een minder grote rol (Nesbet & Huges, 2006, p. 10). Deze dramatische frames zorgen voor het vasthouden van of vergroten van de interesse van het probleem en zorgen voor agendering op de politieke agenda. Voorbeelden van factoren die in deze debatten voorkomen zijn discussies over ethiek, moraliteit, conflicten en onzekerheid. Hoewel dramatische frames voorkomen bij het agenderen van beleidsvraagstukken hebben technische frames vaak overwicht in institutionele arena's. Technische aspecten van een beleidsprobleem worden vaak gebruikt als doorslaggevend argument voor beslissingen. Echter kent een dramatisch frame overwicht wanneer er veel maatschappelijke druk en aandacht is voor een probleem. Als maatschappelijke druk toeneemt verliest wetenschappelijke argumenten in gehoor (Maynard-Moody, 1995, p. 8). Hier hebben dramatische frames evenveel of meer overwicht in beslissingen (Maynard-Moody, 1995).

Figuur 1: *Model of Mediated Issue Development* (Nisbet & Huges, 2006, pp. 7-8)

In wetenschappelijke literatuur wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende frames (Goffman, 1974). In theoretisch werk over framing komen vijf frames naar voren die veelal worden gebruikt in frame analyses. Deze frames worden in dit onderzoek overgenomen vanwege de bewezen wetenschappelijke relevantie (Entmen, 1992; Neuman, 1992; Holli, Semetko & Valkenburg, 2000). Het eerste frame is het *Conflict frame*. Binnen dit frame worden conflicten uitvergroot. Vaak worden verschillen tussen groeperingen of actoren benadrukt. Een tweede frame is het *Human Interest Frame*. Hierbij worden verhalen van personen naar de voorgrond gehaald in politieke discussies. Voorbeelden van menselijk leed of succesverhalen worden gebruikt om de relevantie van problemen te benadrukken. Het personaliseren en het brengen van emotie bij het beleidsprobleem helpt om interesse te wekken van betrokken actoren. Het derde frame is het *Economische frame*. Hier worden economische consequenties van het beleidsprobleem benadrukt. Vaak worden de kosten voor een bepaalde groep actoren genoemd (zowel positief als negatief). Een vierde frame is het *Moraliteits frame*. Dit frame stelt een moreel of religieus vraagstuk bij het beleidsprobleem. Dit frame zorgt ervoor dat de vraag wordt gesteld of bepaalde gedragingen maatschappelijk verantwoord zijn. Het laatste frame dat wordt aangedragen is het *Responsibility frame*. Dit stelt de verantwoordelijkheid voor de oplossing of de gevolgen van het beleidsprobleem in kwestie. In veel gevallen wordt de verantwoordelijkheid toegekend aan de overheid, een institutionele instelling of een specifieke bevolkingsgroep (Entmen, 1992; Neuman, 1992; Holli, Semetko & Valkenburg, 2000).

In dit onderzoek naar framing omtrent klimaat wordt niet alleen gekeken naar welke frames er voorkomen maar ook op welke manier de frames worden gebruikt. Frames kunnen

namelijk op verschillende manieren gebruikt worden (Dardis et al., 2008). Een van de meest voorkomende manieren om een frame te gebruiken is *Counter framing*. *Counter framing* veronderstelt dat een actor een frame gebruikt in zijn uitingen die niet in lijn is met het heersende denkbeeld van een maatschappelijk probleem. Door het counter frame biedt de actor een tweede denkwijze en mogelijke oplossing voor het maatschappelijke probleem. *Counter framing* is niet de enige manier waarop framing gebruikt wordt. Het *Conflict Reinforcing frame* kan worden gebruikt om het bestaande frame te behouden. Het behouden van de status-quo kan voor verschillende actoren een voordeel op leveren. Vaak gebruikt dit frame meer technische onderlegde frames die op hun beurt gebruik maken van feiten (Dardis et al., 2008, pp. 119-120). Een derde manier om framing in te zetten kan door het *Conflict Displacing frame*. Hierbij wordt niet ingegaan tegen het bestaande frame maar wordt doormiddel van vragen het bestaande frame in een ander perspectief geplaatst om zo een nieuw perspectief te bieden (Dardis et al., 2008, p. 118).

Inhoud van Frame	Doel van het Frame
Conflict Frame	Counter framing
Human Interest frame	Conflict reinforcing frame
Economisch frame	Conflict displacing frame
Verantwoordelijkheidsframe	
Moraliteit frame	

Beïnvloeding beleid

De beïnvloeding van beleid is een onderwerp dat veelvuldig terugkomt in de wetenschappelijke literatuur. Er zijn vele factoren die invloed hebben op de vorming van beleid waaronder framing (Schattschneider 1960; Nesbet & Huges, 2006; Esmark & Shoop, 2017). Hoewel veel onderzoek wordt verricht naar de invloed van actoren op beleid, heeft beleid ook invloed op de actoren. In 1982 onderzochten Goldman en Middleton dat verschillende opvattingen over maatschappelijke waarden en denkbeelden over bepaalde sociale regelingen hun oorsprong kende in de manier waarop wetsvoorstellen werden opgesteld. Binnen deze wetsvoorstellen werd gebruik gemaakt van negatieve benamingen van verschillende regelingen. Het effect hiervan was dat deze negatieve identificatie van een regeling werd overgenomen door burgers en politici. Hierdoor keken deze groepen ook negatief tegen de regeling aan. Hoe beleid wordt beschreven heeft langdurig effect op hoe de maatschappij tegen bepaalde materie aankijkt (Goldman & Middleton, 1982, p. 48).

Hoewel het onderzoek van Golding en Middleton (1982) aangeeft dat beleid invloed heeft op denkbeelden van actoren geeft het nog geen direct verband tussen beleid en frames. Om inzicht te krijgen in dit verband kijkt dit onderzoek naar een aantal concepten die uiteenzetten hoe frames worden beïnvloed en veranderen. In dit onderzoek zal gekeken worden naar het proces van actor representatie. Dit proces veronderstelt dat de samenstelling van het aantal actoren dat betrokken is bij beleidsontwikkeling de framing beïnvloedt (Steenland, 2008; Schattschneider, 1960). Het is namelijk voor een politieke actor van belang betrokken te zijn bij beleidsontwikkelingen. Volgens Schattschneider (1960) is namelijk het controleren van de *'scope'* (betrokken actoren bij een probleem) bepalend voor de uitkomst van beleidsontwikkeling. De verschillende opvattingen die over het beleidsprobleem bestaan zorgen voor mogelijk verschillende perspectieven op de beleidsoplossing (Steenland, 2008). Voor het oplossen van een conflict kunnen dus actoren samenwerken om zo een sterkere boodschap uit te dragen en hierdoor invloed uitoefenen op het beleidsproces. Naast het samenwerken is de inclusie en exclusie van actoren in dit proces cruciaal voor de mate van invloed die een actor met zijn of haar frame heeft (Schattschneider, 1960). Wanneer een groep actoren samenwerkt ontstaat er een proces waarin frames op elkaar worden afgestemd. De dominante actoren in het debat werken samen om een *policy image* te creëren. Dit is *"het publieke begrip van een beleidsprobleem"* (Baumgartner & Johnes, 1993, p. 25) dat ontstaat uit de verschillende frames van de betrokken actoren. De groep actoren die het policy image bepaald, wordt in de literatuur ook wel de groep elite genoemd. Deze groep actoren creëert namelijk een beleidsmonopolie. Ze bepalen gezamenlijk hoe er naar bepaalde thematiek gekeken wordt (Baumgartner & Johnes, 1993). Het vormen van beleid dwingt politieke actoren dus om samen te werken en toenadering te zoeken in hun interpretatie van het beleidsproces.

Voorafgaand aan dit monopolie zijn er veel verschillende frames van verschillende actoren. Het proces dat meerdere actoren vanuit verschillende organisaties of politieke bewegingen tot één gedeeld frame komen heet *frame diffusion* (frame diffusie) (Benford & Snow, 2000). Frame diffusie is een proces waarin twee verschillende frames afkomstig uit verschillende organisaties en actoren zich verenigen (Benford & Snow, 2000). Framediffusie is afkomstig uit de klassieke literatuur over diffusie. Deze literatuur gaat het voornamelijk over beleidsdiffusie waarin gekeken wordt naar overeenkomende beleidsontwikkelingen in verschillende organisaties (Gilardi & Wasserfallen, 2019).

In de literatuur worden er vier mechanismen uiteengezet waardoor diffusie plaatsvindt (Gilardi & Wasserfallen, 2019). Een eerste mechanisme is het leermechanisme. Hierbij

kijken actoren naar het handelen van externe organisaties en actoren en nemen dit over indien het binnen de eigen organisatie gebruikt kan worden. Dit bevordert de spreiding van het fenomeen dat gedeeld wordt. Een tweede mechanisme is het competitie-mechanisme. Een organisatie ondervindt concurrentie van een andere organisatie en probeert hierdoor zichzelf aantrekkelijker te maken. Een derde mechanisme is dwang. Dit gebeurt wanneer hogere institutionele instellingen dwingen een organisatiebeleid te implementeren. Denk hierbij aan de relatie tussen Europese wetgeving en Nederlands wetgeving. Hierin staat de Europese wet boven de Nederlandse en dient Nederland zich hieraan te houden. Een vierde en laatste mechanisme is emulatie, het doen wat verwacht wordt van een bedrijf. Hierdoor zullen veel bedrijven eenzelfde werkvorm hebben omdat dit verwacht wordt door de maatschappij (Gilardi & Wasserfallen, 2018; Gilardi & Wasserfallen, 2019).

De mechanismen die beleidsdiffusie bepalen verschillen van framediffusie. Framediffusie richt zich op de communicatie van waarden. Benford en Snow (2000) benoemen twee mechanismen die deze framediffusie verklaren. Deze mechanismen zijn strategische adaptatie (*strategic adaptation*) en strategisch plaatsen (*strategic fitting*). Strategische adaptatie houdt in dat frames van andere actoren worden overgenomen in het eigen frame. Dit hoeft niet in zijn geheel te zijn, maar kunnen ook onderdelen van het frame zijn. Het is een bewust proces waar een actor actief bezig is een deel van een frame te implementeren in de eigen visie. Strategisch plaatsen houdt in dat een frame bewust bij een andere actor wordt aangeleerd. Dit proces is een actief proces waarin de zogenoemde ‘zender’ van het frame actief bezig is om delen van het frame bij de ‘ontvanger’ te plaatsen (Benford & Snow, 2000).

Een beleidsprobleem vraagt dus om een oplossing. Politici willen invloed uitoefenen op dit beleidsprobleem en vormen groepen omwille van een sterkere positie in de politieke arena. Beleid zorgt dus voor een proces waarin actoren met elkaar samenwerken. In dit samenwerkingsproces vindt diffusie plaats waardoor frames veranderen. Strategisch plaatsen en strategische adaptatie zijn de mechanismen die deze diffusie kunnen verklaren.

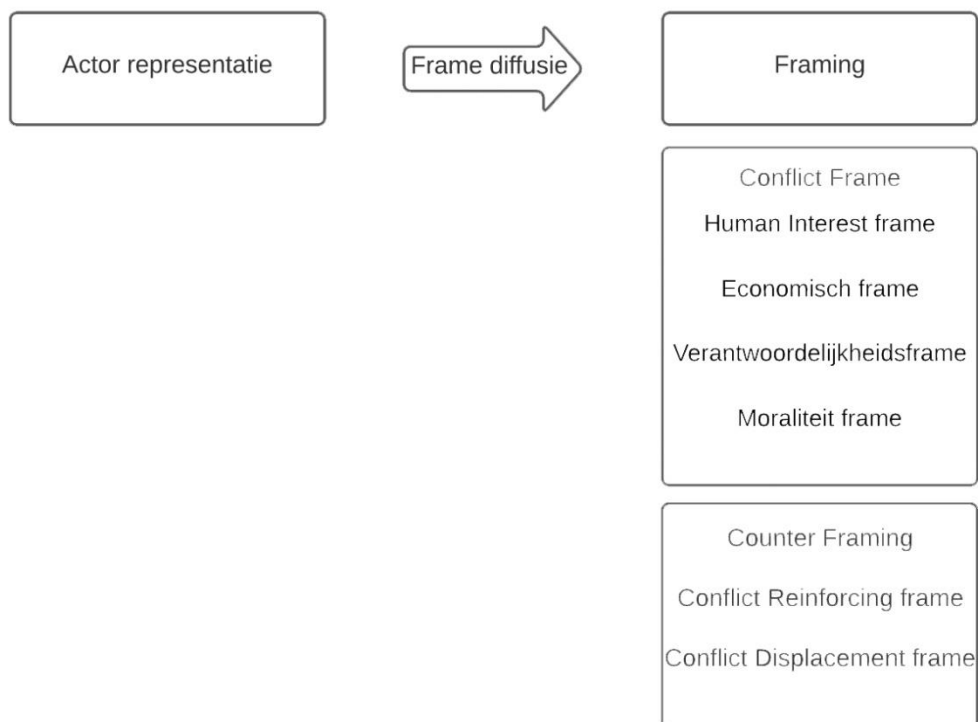
Conceptueel model

In dit onderzoek wordt gekeken naar hoe de betrokkenheid van partijen bij beleid invloed heeft op frames van partijen in de Tweede Kamer. Om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden moet worden gekeken naar enerzijds de betrokkenheid bij beleid en anderzijds de frames die politieke actoren uitdragen in het debat. De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is actor representatie bij het klimaatbeleid en de afhankelijke variabele is framing

in de debatten rondom dit beleid. In het theoretisch kader is het mechanisme frame diffusie besproken dat mogelijk een verband verklaart tussen de variabelen.

De afhankelijke variabele in dit onderzoek zijn de frames die door politieke organisaties worden gebruikt in het debat in de Tweede Kamer. De mogelijke frames die kunnen voorkomen in politieke debatten zijn: het conflict frame, menselijke geïnteresseerdheid frame, economisch frame, moraliteit frame en het verantwoordelijkheid frame. Ook wordt gekeken naar de hoe een frame gebruikt wordt en of dit veranderlijk is. Het frame kan worden gebruikt als counter frame, conflict-reinforcement frame of een conflict-displacement frame.

In de methode wordt concreet aangegeven hoe de concepten meetbaar worden gemaakt. Aan de hand van de bovenstaande concepten is het volgende conceptueel model opgesteld:

Methode

In voorgaande hoofdstukken is de onderzoeksvraag uiteengezet. Dit werd gevolgd door een uiteenzetting van de relevante wetenschappelijke literatuur omtrent framing en beleidsinvloed. In het conceptueel model valt te zien welke concepten worden gebruikt om de onderzoeksvraag te beantwoorden. In dit hoofdstuk zal de onderzoeksmethode uiteen worden gezet. De operationalisatie van de verschillende concepten wordt benoemd. Ook de dataselectie en betrouwbaarheid/validiteit van het onderzoek wordt besproken.

Operationalisatie

Actor representatie wordt in dit onderzoek gemeten door te kijken welke politieke partijen betrokken zijn bij relevante beleidstukken. Hiervoor wordt een beleidsanalyse uitgevoerd op de beleidsstukken. In de analyse wordt gekeken naar welke actoren hebben bijgedragen in het beleidsproces. Ook wordt gekeken naar in welke mate actoren invloed hadden op dit proces en welke rol de actoren vervulden. Deze bevindingen staan los van enige subjectieve oordeelvorming over het beleid. De analyse van framing van deze beleidsstukken wordt uitgevoerd door coderen. Hoewel de stukken gedeeltelijk inzichtelijk maken welke actoren betrokken zijn bij het opstellen van het beleid kan er niet gegarandeerd worden dat dit volledig bekend is.

De debatten zullen worden geanalyseerd doormiddel van ‘coderen’. Coderen is een wetenschappelijke onderzoeksmethode waarbij theorie wordt omgezet in ‘codes.’ Dit zijn labels die wetenschappelijke concepten linken in teksten en segmenten in beleidsdocumenten. Bij het coderen kan worden gekozen om inductief of deductief te werk te gaan. In dit onderzoek zal deductief te werk worden gegaan. In het theoretisch kader zijn relevante concepten uiteengezet die terug te vinden zijn in het conceptueel model (zie figuur 1). Deze concepten zijn omgezet tot codes (zie bijlagen A en B). Door de deductieve aanpak kan de analyse gebaseerd worden op eerdere onderzoeken. Door middel van coderen kunnen frames worden geïdentificeerd binnen de debatten in de Tweede Kamer. In dit onderzoek zal gebruikt worden gemaakt van de stenogrammen die worden gepubliceerd van de debatten (zie dataselectie). In deze debatten krijgt elke partij een kans om zijn of haar bevindingen kenbaar te maken over de besproken thematiek. Binnen deze bevindingen zal getracht worden doormiddel van coderen frames te herkennen. Dit gebeurt door per frame een aantal indicatoren toe te kennen. In het theoretisch kader worden verschillende frames besproken. Deze frames zijn uitgewerkt in een codeerschema.

Het proces van coderen is gedaan in het programma Atlas.ti. Dit programma is een onderzoek software die het mogelijk maakt labels toe te voegen aan documenten. Hierdoor kan eenvoudig een overzicht gecreëerd worden hoe vaak een bepaalde code voorkomt. Door eenzelfde analyse uit te voeren voor de drie verschillende beleidsdocumenten en bijbehorende debatten kan een constant overzicht gecreëerd worden dat inzicht geeft in het verloop en de eventuele verandering van de theoretische concepten. Dit geeft een goed overzicht voor de analyse.

Voor het conflict frame wordt gekeken naar uitspraken die andere frames specifiek benoemen en nadruk leggen op de uitspraken van andere actoren, het kritisch benoemen van bestaand beleid of voorstellen en negatieve uitingen. Indien uitspraken hieraan voldoen worden ze gecodeerd onder de code conflict frame. Op eenzelfde manier worden de volgende concepten uitgewerkt: human interest frame, economisch frame, moraliteit frame, verantwoordelijkheid frame, counter framing, conflict reinforcing frame en conflict displacement frame. Overige codes worden toegekend aan de concepten frame diffusie en social learning. Naast codes die afkomstig zijn uit de literatuur blijft er ruimte voor een inductief proces waarin codes worden toegekend aan relevante data die niet gerelateerd kunnen worden aan bestaande concepten. Het codeerproces en de beleidsanalyse zijn separate processen. De resultaten van het coderen als de resultaten van de beleidsanalyse zullen worden uiteengezet in het hoofdstuk analyse. In het hoofdstuk resultaten kan worden gekeken naar eventuele verbanden tussen actoren die samenwerken en veranderingen in frames. Hierdoor kan worden vastgesteld of frame diffusie een rol speelt in dit proces.

Dataselectie

In dit onderzoek is gekozen om drie opvolgende grote beleidsstukken te analyseren voor de beleidsanalyse omtrent het klimaatvraagstuk. Hierin wordt onderzoek gedaan naar de actor representatie. De keuze voor enkel drie beleidsstukken berust op de diepgang die gezocht wordt in de analyses. Het onderzoek erkent dat de keuze voor drie beleidstukken zorgt voor een mogelijk incompleet beeld van het gehele klimaatdebat. Echter zijn de drie beleidstukken geselecteerd vanwege de centrale rol in het klimaatdebat. Het eerste stuk dat geanalyseerd wordt is het beleidsstuk over de toestemming op het Klimaatakkoord van Parijs in 2015. Dit wordt de overeenkomst van Parijs genoemd. Dit stuk is toonaangevend voor de start van de klimaatregelingen in Nederland. Hoewel het stuk een belangrijke rol speelt in de verdere ontwikkeling van het klimaatbeleid behoudt het stuk zelf geen concrete regelingen. Het is een voorschot op een Nederlands Klimaatakkoord. Doordat het akkoord geen oorsprong kent in de

Tweede Kamer is de verwachting dat er een minimale betrokkenheid is van Nederlandse partijen die meewerkten aan dit akkoord. Het dient hierom als een startpunt voor de analyse. Het tweede stuk dat geanalyseerd wordt is het voorstel voor het Klimaatakkoord. Dit stuk geeft een eerste indicatie voor de partijen in het parlement hoe klimaatregelgeving gevormd gaat worden. Hoewel deze regeling geen definitief akkoordstuk is, geeft het de mogelijkheid een eerste reactie op concrete beleidsstukken te geven. Een derde stuk dat geanalyseerd wordt is het uiteindelijke Klimaatakkoord in 2019. In dit beleidsstuk staat het Nederlands klimaatbeleid.

Datum	Titel	Soort document
12 december 2015	Overeenkomst van Parijs	Verdrag (nr. 013136)
10 juli 2018	Voorstel voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord	Beleidsvoorstel
28 juni 2019	Klimaatakkoord	Akkoord

Tabel 1.1; stukken die behoren tot de beleidsanalyse

De beleidsanalyses van de hierboven genoemde stukken gaan gepaard met de bijbehorende debatten. Bij deze debatten wordt gekeken naar de framing die plaatsvindt. De transcripten van de Tweede Kamer (ook wel stenogrammen genoemd) zijn openbare stukken die worden aangeboden op de website van de Tweede Kamer (Tweede Kamer, z.d.). De bijbehorende debatten zijn te zien in tabel 1.2.

Datum	Titel	Soort document
25 januari 2017	Goedkeuring Overeenkomst van Parijs	Stenogram
31 oktober 2018	Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord	Stenogram
3 juli 2019	Plenair debat klimaatmaatregelen	Stenogram

Tabel 1.2; stenogrammen die behoren tot de codeer analyse

Resultaten

In dit hoofdstuk bekijken we de resultaten van de onderzochte data. De onderzochte beleidstukken zijn leidend voor de structuur van het hoofdstuk.

1. de overeenkomst van Parijs,
2. het Voorstel voor Hoofdlijnen Klimaatakkoord (VHKA)
3. het Klimaatakkoord

Elk beleidsstuk wordt op eenzelfde manier beschreven. Eerst zal in een korte uiteenzetting worden weergegeven wat het beleid inhoudt. Vervolgens zullen doormiddel van een documentanalyse de betrokken actoren worden benoemd omwille van de actor representatie. Hierna zullen de resultaten worden gedeeld van het coderingsproces waarin wordt getracht verschillende frames te herleiden naar partijen. Hierbij worden de partijen met mogelijk overeenkomende frames gegroepeerd. Dit proces wordt voor elk van de beleidsstukken doorlopen. In de analyse zal getracht worden de verschillen theoretische aspecten te betrekken op de data die onderzocht is. Dit hoofdstuk zal ingaan op de individuele debatten en beleidsstukken. Eventuele verbanden, trends of overeenkomsten tussen drie beleidsstukken worden besproken in het hoofdstuk ‘Analyse’.

1. Overeenkomst van Parijs

Op 12 december 2015 werd in Parijs de 21ste klimaatconferentie gehouden. De klimaatconferenties gaan sinds 1995 over het gezamenlijk tegengaan van de opwarming van de aarde. 195 landen nemen deel aan de conferenties en maken samen afspraken over de maatregelen die hiervoor nodig zijn (Europa nu, z.d.). De klimaatconferenties hebben in het verleden tot verschillende verdragen geleid. Het voornaamste verdrag is het Kyoto Protocol. Het verdrag werd in 1997 in de Japanse stad Kyoto ondertekend door 164 landen (Europa nu, z.d.-a). Het protocol is een uitwerking van het klimaatverdrag van 1992 waarin de deelnemende landen afspraken de uitstoot van broeikasgassen te reduceren. Hoewel het Kyoto protocol werd ondertekend door een grote groep landen, ontbraken landen als Rusland en China. Zij tekenden pas in 2004. Het Kyoto Protocol werd tijdens de klimaatconferentie in 2012 in Doha verlengd tot 2020. Dit gaf ruimte om in 2015 te onderhandelen over een nieuw Klimaatakkoord.

De top in Parijs is opvallend, omdat alle 195 landen tot een nieuw Klimaatakkoord kwamen en hiermee erkenden dat maatregelen nodig zijn om de temperatuurstijging tegen te gaan. Het akkoord beschrijft een aantal fundamentele afspraken omtrent het klimaat. Deze

worden beschreven in 29 wetsartikelen. Dit zijn te veel artikelen om hier apart te behandelen, daarom een korte uiteenzetting van de belangrijkste bevindingen. Alle landen zeggen toe zich in te willen zetten om de verwachte temperatuurstijging te beperken tot maximaal 2 graden en een streefwaarde van 1,5 graden (Europese Unie, 2015, p. 2). Bij deze maatregelen wordt rekening gehouden met de mate waarin landen in staat zijn de maatregelen uit te voeren. Voor landen die over weinig vermogen beschikken, wordt een fonds opgebouwd dat zij kunnen gebruiken om alsnog actie te kunnen ondernemen. Ook wordt er afgesproken dat er onderzoek wordt gedaan naar klimaatverandering. Binnen dit onderzoek zal worden samengewerkt tussen staten om zo het onderzoek te bevorderen. Hiernaast mogen de maatregelen geen negatief effect hebben op de voedselproductie omwille van het voedseltekort. De afspraken in het verdrag zijn bindend in tegenstelling tot eerdere verdragen op klimaatconferenties. Dit betekent dat elk land verplicht is zich te houden aan de gemaakte afspraken.

1.1 Actor representatie

De betrokken bewindspersonen die vanuit Nederland bij de onderhandelingen op de klimaatconferentie aanwezig waren zijn minister-president Mark Rutte (VVD), minister Ploumen (PvdA, Buitenlandse Handel & Ontwikkelingssamenwerking), staatssecretaris Dijksma (PvdA, Infrastructuur & Milieu) en minister-president Eman van Aruba (Het Parool, 2015). Het akkoord werd in 2016 getekend door voormalig staatssecretaris Dijksma op de klimaatconferentie van New York. Dijksma tekende namens de 28 lidstaten van de Europese Unie. Voor Nederland werd er getekend door minister-president Eman van Aruba (Ministerie van Infrastructuur en Milieu, 2016). Hoewel het akkoord in New York dus officieel werd ondertekend betekent dit niet dat het rechtsgeldig is in Nederland. Door het ondertekenen gold het akkoord voor Europese wetgeving. Om het te laten gelden voor Nederlandse wetgeving moet het akkoord geratificeerd worden. Nederlandse wetten kunnen niet in tegenspraak zijn met Europese wetgeving. Hierdoor dient Nederland haar wetten aan te passen om wetwijzigingen of internationale verdragen te erkennen. Dit wordt een ratificatie genoemd (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2019).

Hoewel er dus getekend is moet het parlement nog besluiten om de ratificatie uit te voeren. Voor de overeenkomst van Parijs betekent dit dat het verdrag in de Eerste en Tweede Kamer behandeld wordt. Bij het aannemen van de overeenkomst van Parijs zal Nederland vervolgstappen moeten nemen om de doelen die gesteld worden in de overeenkomst te behalen. Het is geen optie om tijdens het behandelen van de overeenkomst deze aan te passen of om op enige manier het beleidsstuk te beïnvloeden. Ook geldt dat naast de betrokken

ministers geen invloed van Kamerleden of partijen is geweest op dit stuk. Dit staat in contrast met de beleidstukken die verder worden behandeld in dit onderzoek.

1.2 Framing overeenkomst Parijs

Verantwoordelijkheidsframe

Een vaak terugkerende opmerking is dat de Tweede Kamer te lang heeft gewacht met het ratificeren van de overeenkomst.

“Zijn we een land dat het verdrag nu ook snel ratificeert, zodat we met de andere 167 landen aan de slag kunnen om de klimaatverandering tegen te gaan? ... Ik roep de regering vandaag op om haast te maken met het voorstel van wet en rijkswet, om alles te doen om de ratificatie voor het verkiezingsreces te voltooien, zodat het klimaatverdrag ook voor Nederland kracht van wet krijgt.”

(GroenLinks, van Tongeren, Goedkeuring Overeenkomst Parijs, 2017)

GroenLinks legt een keuze voor aan de Kamer om de nationale klimaatwetgeving verder uit te bouwen. Van Tongeren vermeldt net als vele partijen dat Nederland rijkelijk laat is in vergelijking met andere Europese landen. Vele partijen benadrukken de urgentie van het ratificeren en enkele bekritisieren de coalitie en de staatssecretaris om deze reden. Naast GroenLinks benoemen de Christen Unie (CU), de SP en Partij voor de Dieren (PvdD) de urgentie om de wet te ratificeren in de woordvoering. De vier partijen gebruiken het verantwoordelijkheidsframe van Nederland om het belang te benadrukken voor het niet verder opwarmen van de aarde. Wel is onderscheid te maken in de wijze waarop dit frame gebruikt wordt. Naast het verantwoordelijkheidsframe citeert Van Tongeren meerdere keren Rutte en de staatssecretaris. De citaten die gebruikt worden ondersteunden de boodschap van GroenLinks om een vooruitstrevend klimaatbeleid te bewerkstelligen en de verantwoording van de staat te benadrukken. Het centraal zetten van bepaalde beleidspersonen wordt gelieerd aan het humanitair interestframe. Dit kan gebruikt worden om sympathie te creëren voor een boodschap. Dit staat in contrast met hoe het verantwoordelijkheidsframe van de CU wordt onderbouwd. De heer Dik-Faber betreft het moraliteitsframe door religieuze argumenten te betrekken: *“Wij zijn aan generaties na ons verplicht om de schepping te bewaren”* (Dik-Faber, Christen Unie). Eenzelfde argument wordt opgeworpen door Ouwehand van de PvdD

die beargumenteert dat een overheid zich altijd aan haar woord moet houden. Hiervoor gebruikt ze voorbeelden van kinderen die aangeven waarom klimaatwetten nodig zijn:

*“Waarom moet er iets aan het klimaat worden gedaan? Omdat ik graag lang wil leven”,
sprak Jilvo van 9 jaar oud. En Halbe, van 11 jaar: “Als het zo doorgaat, smelt straks de
Noordpool. Dan verdrinken de ijsberen want die kunnen niet zo lang zwemmen.”*

(Partij van de Dieren, Ouwehand, , Goedkeuring Overeenkomst Parijs, 2017)

In dit citaat komt duidelijk naar voren dat Partij van de Dieren een human interestframe gebruikt om de urgentie van de ontwikkeling van het klimaatbeleid te onderstrepen. Dit frame maakt eerder gebruik van de emotioneel geladen boodschap die actoren moet overtuigen van het standpunt. Dit staat in contrast met de SP die eerder dicht bij de wetenschap blijft en deze informatie gebruikt om een aantal technische vragen te stellen. Smaling draagt drie focusgebieden aan die de SP belangrijke aandachtsgebieden vindt omtrent klimaatregelingen. Zo zou werkgelegenheid, omscholing en participatie aandacht verdienen. Vervolgens oppert Smaling om kunstmatige fotosyntheses in te zetten om te kijken naar het nathouden van veenweides. Bij deze voorbeelden benoemt Smaling de kans die voor Nederland ligt op wetenschappelijke innovatie.

Hoewel de PvdA de urgentie van het ratificeren niet benoemt zoals de vier eerder genoemde partijen, benadrukt Jan Vos de grote verantwoordelijkheid die Nederland neemt met het ondertekenen van de overeenkomst van Parijs. Vos benadrukt de bestuurlijke verantwoordelijkheid die vaak niet genomen wordt doordat bestuurders en met name politici voor een bepaalde termijn worden aangesteld.

*“De mens is goed geëquipeerd om dingen direct om zich heen in het hier en nu te veranderen,
maar veel minder geëquipeerd om op langere termijn iets te veranderen. Die “tragiek van de
verschuivende horizon”, zoals het wordt genoemd in de Klimaatwet die we samen met
GroenLinks nog gaan indienen, is een van de grote uitdagingen op dit dossier.”*

(Jan Vos, PvdA, Goedkeuring Overeenkomst Parijs, 2017)

In dit citaat wordt benadrukt door Vos dat omwille van het klimaat beleidsdoelen op lange termijn dienen te werken. De overheid zou, volgens de beredenering van Vos, moreel verplicht zijn om deze klimaatkwestie op te lossen. Hij versterkt het verantwoordelijkheidsframe met morele beargumentering. Tegelijkertijd nodigt Vos namens

de PvdA uit tot samenwerking en geeft onder andere in het citaat blijk van de optie tot samenwerking met andere partijen.

Technisch frame

Hoewel de voorgaande partijen relatief uitgesproken zijn over de overeenkomst van Parijs is het CDA terughoudender. Agnes Mulder geeft aan dat de internationale overeenkomst essentieel is voor de ontwikkeling van een oplossing voor het mondiale probleem. Het CDA neigt naar de kritische kant door de bindbaarheid van de overeenkomst in twijfel te brengen. Hiernaast stelt de partij vragen over de haalbaarheid van de overeenkomst. Deze vragen zijn gericht aan de staatssecretaris en vragen direct of het haar gaat lukken om deze doelen te behalen. Dit staat in contrast met de voorgaande partijen die zelf met voorstellen kwamen om de klimaatdoelen te behalen. Wel ziet het CDA een kans voor verdere samenwerking met Noordwest-Europese landen. Mulder geeft aan dat Nederland een vooruitlopende rol kan spelen in de wereld door te investeren in een aantal nationale bedrijven die innovatieve technieken produceren. Het CDA lijkt een technisch frame te hanteren dat wordt onderbouwd met economische argumenten.

Economisch frame

Het CDA lijkt een terughoudende rol te nemen in het klimaatdebat, maar geeft wel aan dat de overheid moet zorgen voor een passende uitwerking van de doelen die gesteld zijn in de overeenkomst van Parijs. De eerste partij die hierin een andere visie in brengt is de VVD.

“In plaats daarvan moet de overheid problemen bij de bron aanpakken, door werk te maken van het verminderen van de uitstoot van CO₂. Zo profiteert het klimaat het meest. Daarbij willen we als VVD ruim baan geven aan innovatie en aan de garantie dat iedereen zijn eigen keuzes kan blijven maken. Want met plezier leven betekent niet dat we allerlei regels opgelegd willen krijgen over hoe we ons leven moeten leiden. We kunnen ons leven namelijk prima zelf inrichten.”

(Remco Dijkstra, VVD, Goedkeuring Overeenkomst Parijs, 2017)

In het citaat geeft de VVD aan dat een groot deel van de verantwoordelijkheid voor de invulling van de klimaatmaatregelen bij de Nederlanders zelf ligt. Dijkstra is ervan overtuigd dat door marktwerking de Nederlandse markt de beste en meest efficiënte oplossingen kiest

om de klimaatdoeleinden te halen. Naast de keuze voor dit economische frame van Dijkstra begint hij zijn voordracht op een andere manier dan zijn voorgangers. Zo stelt Dijkstra dat het niet duidelijk zou zijn wat de oorzaak zou zijn van de stijging van de temperatuur en stelt hij de wetenschappelijke consensus ter discussie. Wel staat de VVD positief tegenover de overeenkomst van Parijs. Dijkstra noemt de overeenkomst “een stip op de horizon”, hij beschouwt het als een geraamte van een huis dat verder zelf nog ingevuld kan worden. Echter is Dijkstra van mening dat de verantwoordelijkheid voor de invulling van de verdere klimaatmaatregelen bij de inwoners en de markt ligt. Dijkstra krijgt veel kritiek van andere partijen in het debat doordat hij stelt dat de VVD een assertieve rol heeft ingenomen in nationaal beleid omtrent klimaatmaatregelen. De overige partijen stellen dat de VVD voor een lange tijd de klimaatverandering heeft ontkent.

Conflict frame

Hoewel de VVD kritisch is, maar aangeeft positief tegenover de overeenkomst van Parijs te staan, stelt Madlener namens de PVV dat het een “*slecht akkoord*” is (Madlener, PVV, 2017). Madlener geeft in 10 punten aan waarom volgens de PVV de Kamer de overeenkomst niet zou moeten steunen. In zijn eerste punten trekt hij de wetenschap in twijfel. Madlener stelt dat er geen wetenschappelijke consensus is over of de mens de veroorzaker is van de stijging van de temperatuur. Vervolgens stelt Madlener dat de maatregelen die genomen moeten worden om de klimaatdoelen te bereiken financieel zwaar zijn voor de bevolking. Ook bekritiseert Madlener de samenwerking met andere landen. Er is volgens de PVV geen garantie dat andere landen zich houden aan de afspraken. Afsluitend stelt Madlener dat de verantwoordelijkheid van de klimaatmaatregelen ligt bij degene die erin geloven:

“Ik wil maar zeggen: de mensen die de grootste mond hebben, geven vaak zelf niet het goede voorbeeld. Ze wonen in dure huizen, gaan lekker lang op vakantie en klagen vervolgens over klimaatverandering. Laten we het aan mensen zelf overlaten. Als je erin gelooft, doe dan zelf wat. Maar laat de mensen die er niet in geloven met rust.”

(Madlener, PVV, Goedkeuring Overeenkomst Parijs, 2017)

Overeenkomsten tussen de deelnemende partijen aan dit debat zit hem in het centrale thema. Wie is verantwoordelijk voor het doorvoeren van de klimaatmaatregelen. Een groot aantal partijen waaronder GroenLinks, Christen Unie, Partij van de Dieren, Partij van de Arbeid, en de SP zijn van mening dat deze verantwoordelijkheid bij de overheid ligt. De partijen nemen

zelf het voortouw om te komen met mogelijke oplossingen en doen meerdere malen voorstellen om samen te werken met andere partijen aan een pakket voor maatregelen. Een voorbeeld is de PvdA die aangeeft met GroenLinks samen te werken aan een klimaatwet. Dit staat tegenover bijvoorbeeld het CDA dat afwachtend is en de verantwoordelijkheid voornamelijk bij de staatssecretaris legt om te komen met voorstellen. Dan is er ook nog de VVD die de verantwoordelijkheid bij de markt laat. De overheid zou de markt moeten stimuleren om de meest kostenefficiënte manier te vinden om de doelen te bereiken. De PVV gaat zelfs zo ver dat dit geen taak voor de overheid is maar voor de individuen die geloven in de klimaatverandering. Volgens de PVV gelooft een groot deel van de bevolking niet in het Klimaatakkoord en daarom zou de verantwoordelijkheid ook niet bij de overheid liggen.

Opmerkelijk is dat de voorstanders van het Klimaatakkoord vaak het verantwoordelijkheidsframe ondersteunen met dan wel het human interestframe of het moreel frame. In tegenstelling tot kritische partijen die eerder economische, technische of wetenschappelijke frames gebruiken om hun standpunt te onderbouwen.

Partij	Primair frame	Secondair frame
GroenLinks	Verantwoordelijkheidsframe	Human Interestframe
Christen Unie	Verantwoordelijkheidsframe	Moreelframe
Partij van de Dieren	Verantwoordelijkheidsframe	Human Interestframe
Partij van de Arbeid	Verantwoordelijkheidsframe	Moreelframe
SP	Verantwoordelijkheidsframe	Wetenschappelijk frame
VVD	Economisch frame	Verantwoordelijkheidsframe
PVV	Conflict frame	
CDA	Technisch frame	Economisch frame

2. Voorstel hoofdlijnen Klimaatakkoord

Het voorstel hoofdlijnen Klimaatakkoord (VHKA) is een voorstel dat nog geen definitieve klimaatregelingen beschrijft. Het VHKA is een verzameling van regelingen die mogelijk zouden bijdragen aan onder andere de afspraak voor 49% reductie van de broeikasgassen sinds 1990. De regelingen zijn opgesteld door gebruik te maken van klimaattafels. Dit zijn werkgroepen waarin maatschappelijke organisaties die relevant zijn voor het klimaatdebat worden opgeroepen voorstellen te doen voor regelingen die in het Klimaatakkoord kunnen komen. Deze maatschappelijke organisaties doen voorstellen waar regelingen effect op kunnen hebben en hoe dit bewerkstelligd kan worden. Gedetailleerde uitwerkingen van de regelingen staan nog niet beschreven. Hierdoor is het ook niet mogelijk om doorrekeningen te maken van de maatregelen. De operationalisatie van de voorstellen is hiervoor nog niet compleet genoeg om duidelijkheid te verschaffen wat de regelingen kosten en in welke mate ze bijdragen aan de reductie van de broeikasgassen.

2.1 Actor representatie

Het gebruik van de tafels is een bewuste keuze geweest van de partijen D66, VVD, CDA en ChristenUnie (Rijksoverheid, 2020c). De partijen vormen sinds 2017 een coalitie en hebben afspraken over het te vormen klimaatbeleid opgenomen in het regeerakkoord (VVD, CDA, D66 & ChristenUni, 2017). Het regeerakkoord legt procesmatig vast welke beleidsstukken worden opgesteld om klimaatmaatregelen te institutionaliseren. Hierin wordt onder andere de klimaatwet, het energieakkoord en het klimaatakkoord genoemd. In het regeerakkoord wordt benoemd dat het klimaatakkoord moet een platform bieden voor continue interactie tussen betrokken bedrijven, organisaties en overige betrokken actoren. Het regeerakkoord stelt dat met elke sector afspraken worden gemaakt omtrent klimaatmaatregelen.

De werkgroepen voor de klimaattafels zijn ingedeeld in vijf sectoren: gebouwde omgeving, industrie, landbouw en landgebruik, mobiliteit, elektriciteit. Binnen elke tafel zitten enkele organisaties die de sector vertegenwoordigen. Deze bespreken samen mogelijke voorstellen om CO₂ uitstoot te reduceren. Deze tafels zijn elk met een gedragen voorstel gekomen. Dit voorstel dat meerdere regelingen bevat vormt de basis van het VHKA. In het VHKA wordt aangegeven dat het Kabinet hierop gaat voortbouwen voor het definitieve Klimaatakkoord. Dit betekent echter dat de invloed van coalitiepartijen op dit stuk minimaal is. Wel is de werkwijze afgestemd met het Kabinet waarop het akkoord wordt opgesteld.

2.2 Framing in debat Voorstel Hoofdlijnen Klimaatakkoord

Verantwoordelijkheidsframe

Het debat rondom het VHKA wordt gestart door de GroenLinks. Jesse Klaver geeft aan dat er een grote verantwoordelijkheid bij het Kabinet ligt. Het hoofdlijnenakkoord is volgens Klaver één van de belangrijkste vraagstukken sinds de wederopbouw. Klaver geeft aan dat hiervoor sterk leiderschap nodig is, die de verantwoordelijkheid neemt om de juiste keuzes te maken. Hoewel GroenLinks de noodzaak van het Klimaatakkoord benadrukt wijst het op het feit dat het huidige hoofdlijnenakkoord niet bijdraagt aan de oplossing. GroenLinks is van mening dat het proces waarin het Klimaatakkoord tot stand komt niet juist is. De klimaattafels zouden te weinig sturing krijgen waardoor niet de juiste thematieken worden besproken. Bovenal is GroenLinks van mening dat het Klimaatakkoord niet doorgeschoven kan worden naar een volgend Kabinet.

“Op de plannen van de klimaattafels die voor de zomer werden gepresenteerd, werd heftig gereageerd, eigenlijk door iedereen in deze Kamer. Ze zouden niet eerlijk zijn voor burgers. Dat klopt. De plannen waren niet eerlijk voor burgers. Maar daarvoor moeten we niet de tafels verantwoordelijk houden, maar onszelf. Het is aan de politiek om ervoor te zorgen dat de kosten van al die klimaatmaatregelen eerlijk worden verdeeld over de burgers.”

(Jesse Klaver, GroenLinks, 2018)

De inbreng van Jesse Klaver staat kritisch tegenover de processen die het Kabinet doorloopt om het Klimaatakkoord vorm te geven. GroenLinks ziet eerder een beslissing door de verantwoordelijke bestuurders dan de klimaattafels. Dit verantwoordelijkheidsframe wordt onderbouwd met een conflict frame dat stelt dat de huidige plannen niet zullen bijdragen aan de doelen die de Kamer heeft vastgelegd. Hierbij worden verschillende voorbeelden benoemd waar het VHKA geen aandacht aan besteed zoals de CO₂-belasting, rekeningrijden of gebouw gebonden financiering. Hiernaast benoemt Klaver het sluiten van de kolencentrales. Hij stelt dat het plan de doelstellingen niet haalt indien deze centrales niet worden gesloten. Hoewel GroenLinks voor een Klimaatakkoord is, is het niet tevreden over het voorliggende VHKA.

Een identieke boodschap is te horen vanuit de Partij van de Dieren (PvdD). Van Raan stelt dat het VHKA besluiteloos is en geen toekomst biedt voor het behalen van de klimaatdoelen. De werktafels zouden geen gepaste oplossing zijn volgens het oordeel van de Raad van Staten dat Nederland te weinig doet om het akkoord in 2015 na te leven.

“Dit vonnis vraagt, nee eist een radicale actie van het Kabinet, maar het poldermodel van het Klimaatakkoord bereikt enkel wat mogelijk is in die polder en niet wat nodig is. Het is daarmee een bewezen ongeschikt instrument als die twee niet samenvallen, omdat het klimaat, de aarde, niet onderhandelt.”

(Van Raan, PvdD, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

Het conflict frame van de PvdD berust op de aanpak waarvoor gekozen door het Kabinet. De klimaattafels zijn leidend en dat kan volgens Van Raan niet. De partij is dan ook erg kritisch op het plan en eist dat het Kabinet verantwoordelijkheid neemt en niet deze delegeert naar gesprekstafels. Dit verantwoordelijkheidsframe komt meerdere malen terug in de uitingen van de PvdD. Van Raan beweert dat het Kabinet nu leiding moet geven en *“actief sturen te sturen op duurzaam gedrag, met veel scherper normeren en beprijzen”* (Van Raan, PvdD, 2017).

Niet alleen PvdD maakt zich zorgen over de daadkracht van het voorstel. De SGP benoemt dat de verantwoordelijkheid voor deze keuzes bij de politiek ligt en niet bij de klimaattafels:

“Als ik naar het klimaattafelennis kijk, vraag ik me af: wie regeert er op dit moment? Het zijn namelijk niet Greenpeace en Shell die een knoop door moeten hakken over bijvoorbeeld de vraag wie de rekening moet gaan betalen. Dat zijn wij.”

(Stoffer, SGP, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

Volgens de SGP moet het Kabinet beslissingen nemen en dat wordt nu niet gedaan. Hoewel zowel PvdD als de SGP kritisch is tegenover de klimaattafels en de rol hiervan in het VHKA zijn de partijen verschillend in de onderbouwing. Waar PvdD volledig focust op de verantwoordelijkheidskwestie heeft de SGP nog mogelijke oplossingen. Zo zou het Kabinet moeten kijken naar afstemming binnen Europa als het gaat om het sluiten van kolencentrales, het creëren van betrouwbare energie en het inzetten van kernenergie. Hoewel de SGP kritisch is, levert de partij dus verschillende mogelijkheden om het VHKA aan te scherpen. Zo vraagt de partij ook hoe het Kabinet tegenover vliegbelasting staat. Dit wordt opgevolgd met een aantal technische vragen. Hierdoor wordt het verantwoordelijkheidsframe ondersteund met een technisch frame.

Naast de voorgaande partijen heeft de ChristenUnie ook een inbreng die de verantwoordelijkheid ter discussie stelt. Mevrouw Dik-Faber geeft aan dat de maatregelen iedereen

ten goede kunnen komen. Dik-Faber stelt dat iedereen de kans moet hebben om mee te doen om de klimaatdoelen te bereiken. De CU is van mening dat de verantwoordelijkheid voor het klimaatbeleid door alle Nederlanders gedragen moet worden. Dik-Faber noemt verschillende manieren waarop dit gedaan kan worden, zoals de eerder benoemde CO2-heffing. Ook inzetten op duurzame mobiliteit wordt aangedragen door CU. Het verantwoordelijkheidsframe wordt aangevuld met een zekere mate van een humanitair frame. Dit komt voort uit verschillende voorbeelden die door de partij worden gegeven;

“Er zijn talloze initiatieven in het land van mensen die aan de slag gaan met de energietransitie, mensen die hun wijk aardgasvrij willen maken. Er is een wijk in Utrecht waar elektrische deelauto's rijden op zonne-energie uit de wijk. Ik ben heel erg blij met al die prachtige initiatieven.”

(Dik-Faber, CU, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

De mens staat in de bijdragen van de CU centraal. Het eerlijk verdelen van de lasten, maar ook de opbrengst van verschillende klimaatmaatregelen is belangrijk. Hierbij worden voorbeelden genoemd zoals de voorgaande quote. Dit leidt tot een humanitair frame waarmee het CU tracht aandacht te geven aan de verantwoordelijkheid van iedere Nederlander om de klimaatdoelen te behalen.

Conflict frame

Tevens zijn er een aantal partijen kritisch op het VHKA om andere redenen dan de daadkracht van het plan. Eén van deze partijen is de PvdA. Moorlag stelt dat er veel beloofde maatregelen en berekeningen ontbreken aan het VHKA. Het voorstel zou niet voldoen aan beloofde inzichten en zou incompleet zijn. Hiernaast haalt Moorlag aan dat verschillende Kamerleden stellen dat het sluiten van kolencentrales de oplossing is zonder rekening te houden met de afbreuk die dit zou doen aan de werknemers die werken bij de kolencentrales.

“De PvdA is bezorgd en vindt dat de minister onvoldoende presteert. Er ligt, anders dan beloofd, geen Klimaatakkoord op hoofdlijnen maar een voorstel op hoofdlijnen. Er ligt, anders dan beloofd, geen doorrekening van de kosten. De adviesbureaus, het Planbureau voor de Leefomgeving en dergelijke, waren niet goed in staat om op basis van wat er is geproduceerd een goede doorrekening te maken.”

(Moorlag, PvdA, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

De PvdA is dus uiterst kritisch op het VHKA en weerlegt het VHKA met alternatieve regelingen uit verschillende onderzoeksrapporten van zowel De Nederlandse Bank (DNB) en de Sociaal Economische Raad (SER). Het conflict frame van de PvdA wordt onderbouwd met verschillende economische argumenten. Zo moet volgens het SER-rapport rekening worden gehouden met de arbeidsmarkt en zou volgens het DNB rapport de CO2-belasting ingevoerd moeten worden. Moorlag benadrukt dat dit niet wordt gedaan in het huidige VHKA en stelt dat dit wel zou moeten gebeuren.

De SP heeft eenzelfde politieke lijn als de PvdA. De partij is net als de PvdA van mening dat de huidige aanpak om tot een Klimaatakkoord te komen niet voldoende is. Futselaar geeft aan dat de klimaattafels nu maatregelen voorleggen die ongelijkheid in de hand spelen. Dit komt doordat de burger gaat betalen voor de klimaatmaatregelen. Een voorbeeld is de energiebelasting die de Nederlander betaalt.

“Bedrijven richten voor 3,3 miljard aan klimaatschade aan, maar ze betalen maar 1,5 miljard ter compensatie. Huishoudens veroorzaken 2,6 miljard klimaatschade en betalen 5,4 miljard. Dat is niet rechtvaardig en daarom moet er een rechtvaardige vervuilersbelasting komen, niet over jaren, niet na het polderoverleg, maar zo snel mogelijk.”

Dit is volgens Futselaar onterecht en moet niet kunnen. Het conflict frame wordt ondersteund door een economisch frame. De SP geeft aan dat de vervuilerder hoort te betalen, maar dat er nu verschillende regelingen niet worden onderzocht die zouden kunnen bijdragen aan een eerlijke verdeling van de lasten van het Klimaatakkoord en dat het hierdoor draagvlak zal missen.

Hoewel de SP nog van mening is dat het Kabinet maatregelen moet nemen om de uitstoot van CO2 te verminderen, is de PVV tegen enige vorm van klimaatbeleid. De partij stelt dat het VHKA te weinig inzicht biedt in de kosten die de Nederlander gaat maken. Het voorstel zou niet door te rekenen zijn omdat de plannen niet concreet genoeg zijn. De partij maakt een inschatting van het bedrag dat de inwoner ongeveer kwijt zal zijn en geeft aan dat dit niet reëel is om te vragen van burgers. Hiernaast ontkent de PVV dat enige maatregelen die Nederland zou nemen effect zou hebben.

Een partij die in eenzelfde denkwijze heeft als de PVV is de FvD. Baudet geeft aan dat klimaatmaatregelen een niet meetbaar effect gaan hebben en dat dit hierom geen effect zou hebben op de maatschappij. Hij benadrukt dat het effect van de maatregelen die het Kabinet

heeft minimaal is. Volgens Baudet zou het totaal van de Nederlandse maatregelen uitkomen op een verlaging van 0,00007°C wereldwijd. Ook zou dit te veel gaan kosten volgens Baudet.

“Er zijn allerlei dingen die je ondertussen wel kan doen met die 1.000 miljard die je daarmee uitspaart. 1.000 miljard; €20.000 voor warmtepompen die de VVD, net als GroenLinks en andere partijen, huishoudens wil opdringen. 210 miljard aan isolatiekosten voor bedrijven. Nog eens 230 miljard voor huishoudens. 130 miljard aan subsidies voor windmolens en zonnepanelen. Allemaal weggegooid geld ...”

(Baudet, FvD, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

Baudet weerlegt het plan door te stellen dat het te duur en niet effectief is. Het conflict frame wordt dus ondersteund door een financieel frame.

Humanintrest frame

Een tweede partij die het belang van burgers centraal stelt is de VVD. Naast het belang van de burger stelt de VVD het economisch belang centraal. Mevrouw Yeşilgöz-Zegerius stelt dat Nederland een fijn land moet blijven zowel nu als in de toekomst. Om dit te voor elkaar te krijgen, is het van belang dat Nederland hiernaar handelt, ook voor toekomstige generaties. De VVD stelt wel dat er niet kosten wat het kost CO2 maatregelen moeten worden genomen. De VVD pleit voor een efficiënte overgang naar schonere brandstoffen waarbij rekening gehouden moet worden met de betaalbaarheid van de regelingen.

“En behapbaar in de zin dat mensen gewoon willen weten waar ze aan toe zijn. Er is op dit moment gewoon heel veel onzekerheid. Er wordt terecht heel veel over gesproken, maar de mensen thuis willen gewoon weten wat er gaat gebeuren in hun wijk en hun stad en hoe het eruit gaat zien.”

(Yeşilgöz-Zegerius, VVD, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

De VVD wil dus dat inwoners centraal staan bij de klimaatmaatregelen. Dit wordt gesteund door een economisch frame. De economische grondslag aan dit humanitaire frame blijkt uit het debat dat volgt uit interrupties van de heer Klaver (GroenLinks) over de CO2-belasting. Hierin geeft Klaver aan dat de CO2-belasting een goed idee zou zijn, omdat de economie volgens rapporten van het DNB erop vooruit zou gaan. Yeşilgöz-Zegerius ontkent dit en geeft aan dat een aantal belangrijke sectoren hun concurrentiepositie in Europa hierdoor zullen ver-

liezen en hierdoor ook vele banen verloren zullen gaan. De VVD benadrukt dat binnen een efficiënte transitie geen overhaaste beslissingen die zware economische gevolgen hebben voor de Nederlander. De klimaatregelingen moeten betaalbaar zijn voor iedereen.

D66 heeft eenzelfde conclusie als de VVD. De partij stelt dat de klimaattafels essentieel zijn om de klimaatdoelen te behalen. De partijen die aan tafel zitten zijn de partijen die verandering in de sectoren kunnen brengen als het gaat om CO2 uitstoot. Hoewel de VVD beargumenteert dat deze plannen eerlijk en behapbaar moeten zijn voor de burger beargumenteert D66 dat er nu vooral snel gehandeld moet worden.

“Breedgedragen resultaten bereik je in Nederland via de polder, maar er is ook kritiek op de klimaattafels: veel praten en nog te weinig daden. Ik begrijp die zorgen, want als de gevestigde belangen de hakken in het zand zetten, staat het water straks tot aan onze lippen. Overheden, bedrijven, milieu- en consumentenorganisaties hebben nu de kans om samen ambitieus en concreet klimaatbeleid te maken.”

(Jetten, D66, Kabinetsappreciatie hoofdlijnen Klimaatakkoord, 2018)

Hiermee geeft Jetten aan dat de aanpak van het Kabinet werkt en dat er nu vooral gehandeld moet worden. Jetten benadrukt dat de klimaattafels de juiste mensen betreft om voor Nederland een succesvolle aanpak te creëren. Hierdoor wordt het humanintrest frame dat de betrokken partijen centraal stelt ondersteund door een verantwoordelijkheidsframe dat de partijen oproept om te over te gaan tot actie.

Partij	Primaire frame	Secundair frame
GroenLinks	Verantwoordelijkheidsframe	Conflict frame
Christen Uni	Verantwoordelijkheidsframe	Human Intrestframe
Partij van de Dieren	Conflict frame	Verantwoordelijkheidsframe
Partij van de Arbeid	Conflict frame	Economisch frame
SP	Conflict frame	Verantwoordelijkheidsframe
VVD	Human Intrestframe	Economisch Frame
PVV	Conflict frame	Economisch frame
CDA	Human Intrestframe	Technisch frame
D66	Moreel frame	Verantwoordelijkheidsframe
FvD	Conflict frame	Technisch frame / Econo-

		misch frame
SGP	Verantwoordelijkheidsframe	Technisch frame

3. Het Klimaatakkoord

Het Klimaatakkoord heeft als doel om 55% van de CO₂ uitstoot te verminderen. Dit wordt gedaan met een breed pakket aan maatregelen over verschillende sectoren. Hoewel het Klimaatakkoord een belangrijke bouwsteen is om de doelstellingen te behalen, vindt de wettelijke terugslag plaats in het Klimaatplan. Het Klimaatplan is echter gebaseerd op het akkoord. Het plan is opgesteld met 100 betrokken maatschappelijke partijen, organisaties en bedrijven. Deze partijen hebben deelgenomen aan de klimaattafels die in het VHKA werden aangedragen.

De hoofdpunten van het Klimaatakkoord zijn onderverdeeld in de sectoren en bijbehorende klimaattafels. Binnen de sector gebouwde omgeving wordt afgesproken dat 7 miljoen huishoudens van het aardgas afgaan in 2050. Hiermee wordt nauw samengewerkt met de gemeentes om dit te bewerkstelligen. Nieuwbouw heeft in Nederland sinds 2018 al geen aansluiting meer op gas maar alle bestaande bouw moet worden vervangen. Dit wordt wijk voor wijk gedaan met een transitievisie warmte. Het streven is om voor 2030 1,7 miljoen huishoudens van het gas af te sluiten. Een tweede sector is mobiliteit. Hierin wordt ingezet op slimme en duurzame mobiliteitsoplossingen. Eén van de doelen in dit plan is om in 2030 alleen emissieloze voertuigen te verkopen voor persoonsgebruik. Ook wordt het gebruik van waterstof en biobrandstof gestimuleerd als eventuele vervanger van bestaande brandstoffen. De industrie is de derde sector die in het plan besproken wordt. De industrie moet circulair worden en verminderen in de uitstoot van CO₂. Ook moet de restwarmte die industrie oplevert, gebruikt worden in kassen en warmtenetwerken. De industrieën moeten ervoor gaan zorgen dat ze circulair worden en hierbij dus zo weinig mogelijk uitstoten. Om uitstoot te beperken wordt een CO₂-heffing opgelegd vanaf 2021. Voor de sector landbouw en landgebruik is het streven om in 2050 klimaatneutraal te zijn. Hierbij wordt de uitstoot van broeikasgassen bij bijvoorbeeld veehouders opgewogen tegen de bodem, bomen en gras die de sector behoudt. Hiernaast moet de sector zich aanpassen op een nieuwe visie waarin voedselconsumptie en productie in evenwicht moeten worden gebracht. De laatste sector is de elektriciteit. Hierin wordt vastgelegd dat 70% van de energie in Nederland vanuit hernieuwbare energiebronnen moet komen. Hierbij wordt gedacht aan windmolens en zonnepanelen. Om dit te realiseren worden verschillende plannen in werking gesteld om zowel op land als op zee, gebieden te ontwikkelen

die zullen bijdragen aan dit doel. Landelijk zijn gemeentes op dit moment bezig met het opstellen van de Regionale Energiestrategie (RES).

3.1 Actor representatie

Hoewel de Klimaatwet door de overheid wordt opgesteld wordt dit in samenspraak gedaan met meer dan 100 betrokken partijen die zoals eerder vermeld deelnemen aan de klimaattafels. Deze partijen vertegenwoordigen de sector op verschillende fronten. Zo neemt belangenbehartiger LTO Nederland deel aan de klimaattafel Landbouw en Landgebruik. Deze belangenbehartiger overlegt met partijen zoals de Rabobank maar ook met de VNG en Greenport Holland (cluster voor tuinbouwbedrijven). Bij de sectortafels is altijd een afgevaardigde van de betrokken ministeries. Het doel van de sectortafels is een breed gedragen akkoord te creëren samen met de essentiële bedrijven die een grote rol spelen in het bewerkstelligen van de klimaatdoelen.

De keuze voor deze werkwijze ligt zoals eerder aangegeven bij het Kabinet bestaande uit de partijen VVD, CDA, D66 en ChristenUnie. Het Kabinet geeft aan in de kabinetsinzet dat door het betrekken van de verschillende organisaties klimaatdoelen sneller draagvlak vinden binnen de maatschappij (Wiebes, 2018). Op basis van de kabinetsinzet zijn de sectortafels gecreëerd. Minister Wiebes (VVD) van Economische zaken en Klimaat stelt dat door de samenwerking met de sectoren ook een kans wordt gecreëerd om de Nederlandse economie te versterken. Wiebes is verantwoordelijk voor het Klimaatakkoord. Hiernaast zijn verschillende andere ministeries betrokken bij het Klimaatakkoord. Zo zijn de ministeries van Economische zaken, Binnenlands zaken, Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit en Infrastructuur & Waterstaat betrokken bij het Klimaatakkoord. Hierdoor heeft elke coalitiepartij betrokken bewindspersonen bij het Klimaatakkoord.

3.2 Framing in het debat Klimaatakkoord

Verantwoordelijkheidsframe

De VVD start het debat met aan te geven tevreden te zijn met het liggende Klimaatakkoord. De VVD is ervan overtuigd dat met dit plan de klimaatdoelen behaald worden. Mevrouw Yeşilgöz-Zegerius geeft aan dat het proces sneller had gekund maar dat in haar optiek de Nederlandse burger centraal staat in deze plannen. Voor de VVD was het belangrijk dat de burger niet met hoge kosten werd opgescheept.

“Voor ons was het van groot belang dat mensen positief gestimuleerd worden op momenten waarop ze een keuze hebben, bijvoorbeeld als het gaat om het verduurzamen van hun huis of het kopen van een nieuwe auto. Wij willen dat mensen ondersteund worden waar de overheid dat kan en wij bewaken dat mensen niet onnodig op kosten worden gejaagd. Dat is de lat waarlangs wij de maatregelen hebben gelegd. Voor de mensen thuis is het vooral van belang of zij in hun auto kunnen blijven rijden en wat er met hun huis moet gebeuren.”

(Yeşilgöz-Zegerius, VVD, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

De VVD stelt de Nederlandse burger centraal en wil deze niet laten opdraaien voor de klimaatmaatregelen die Nederland moet doorvoeren. Dit Human interest frame wordt ondersteund met een economisch frame. Het frame drukt op het betaalbaar klimaatbeleid. Dit wordt door mevrouw Yeşilgöz-Zegerius benoemt als *“Betaalbaar en behapbaar”* voor de inwoners. Dit behapbare deel komt voort uit de stelling van de VVD dat veranderingen niet abrupt moeten worden doorgevoerd. Huisbezitters krijgen bijvoorbeeld ruim de tijd om van het aardgas af te gaan.

Naast de VVD speelt D66 ook in op het belang van de Nederlanders. De partij stelt dat de maatschappij al langer vraagt om maatregelen en dat deze er door het akkoord zijn. Jetten geeft aan dat de maatregelen bijdragen aan een eerlijke verdeling van de lasten door de voordelen die worden geboden bij het verduurzamen van huizen, de CO2-heffing en het ontzien van kleine huishoudens en de midden en klein bedrijven.

“Dit akkoord komt tegemoet aan een brede maatschappelijke behoefte om de klimaatontwikking tegen te gaan. Die behoefte voel ik zelf; D66 voelt die al langer. De urgentie om tot actie over te gaan werd de afgelopen maanden versterkt door alle klimaatmarsen, door stakende scholieren, door tienduizenden mensen die in de stromende regen door Amsterdam marcheerden, allemaal met maar één oproep aan Den Haag: kom in actie!”

(Jetten, D66, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Opvallend in het betoog van Jetten is de nadruk op het overgaan tot actie dat hij verwerkt. Veel terugkomend is de boodschap: *“Mijn oproep aan het Kabinet is om niet achterover te leunen, maar om aan de slag te gaan”* (Jetten, D66, 2019). Dit verantwoordelijkheidsframe ondersteunt de centrale boodschap in de boodschap van Jetten dat het Klimaatakkoord in het belang van alle Nederlanders is.

Niet alleen D66 pleit voor actie, ook de SGP doet dit. De partij geeft aan dat de er vele initiatieven vanuit de bevolking ontstaan om bij te dragen aan de klimaatregelingen. De partij is echter wel kritisch op het kostenplaatje van het Klimaatakkoord. De partij zet de belangen van de burger boven alles en hoopt dat hier in de toekomst rekening mee wordt gehouden. Juist de minder vermogende burgers gaan het zwaar hebben met de maatregelen. Het human interest frame van de SGP wordt onderbouwd met een moreel frame. De SGP noemt namelijk de beweegredenen om in te stemmen met het Klimaatakkoord. Deze beweegredenen zijn godsdienstelijk van aard: *“Het klimaat is niet maakbaar, zoals de heer Segers straks al zei, maar er ligt wel een Bijbelse opdracht.”*

Conflict frame

De SP geeft aan dat het Klimaatakkoord niet rechtvaardig is en dat de strategie die het Kabinet gebruikt niet werkbaar is. De SP ziet dat er veel ontbreekt in het Klimaatakkoord. Zo zou de SP zelf huishoudens willen isoleren en Nederlanders tegemoetkomen die de klimaatmaatregelen niet kunnen betalen.

“Met dit voorstel gaat het wéér voor klimaatkapitalisme, het casinokapitalisme van Rutte, maar dan met wat groene ledlampjes. Albert Einstein zei dat we een probleem niet kunnen oplossen met de denkwijze die het heeft veroorzaakt. En toch is dat wat het Kabinet doet: business as usual. Hetzelfde Rutteverhaal in een groen jasje, waarbij veel mensen weten dat zij waarschijnlijk moeten betalen en we de klimaatdoelen misschien ook nog niet eens halen. Niet duurzaam, maar duurkoop.”

(Beckerman, SP, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

De SP ziet dat het Kabinet verantwoordelijk is voor een Klimaatakkoord dat het niet gaat halen. Het noemt verschillende voorbeelden uit het akkoord en stelt dat deze niet werkbaar zijn. Zo zou de CO₂-heffing matig zijn en niet opwegen tegen de subsidies die dezelfde bedrijven ontvangen. Het conflict frame wordt dus aangesterkt door een economisch frame. De SP is van mening dat de kosten door dit akkoord komen te liggen bij het midden en klein bedrijf en de Nederlandse burger. De SP is niet de enige partij die deze conclusie trekt. Ook de Partij van de Dieren (PvdD) stelt dat het Klimaatakkoord niet bijdraagt aan de gestelde klimaatdoelen.

Van Raan (PvdD) geeft aan dat de verkeerde belangen worden meegenomen in dit akkoord. En dat hierdoor geen concreet Klimaatakkoord mogelijk is.

“Dat economie belangrijker is dan ecologie. Dat groei zwaarder weegt dan de planeet. Dat industrie meer gewicht in de schaal legt dan toekomstige generaties. Dat geldt ook voor het zelfbenoemde groenste Kabinet ooit, zo weten we dankzij de plannen die vandaag voorliggen.”

(Van Raan, PvdD, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Hoewel de coalitiepartijen beweren dat het Klimaatakkoord de vervuilerder laat betalen, beargumenteert Van Raan dat dit niet het geval is. De partijen zouden compromissen sluiten en hierdoor een inefficiënt en niet daadkrachtig beleid hebben opgesteld. Het beleid zou uitgaan van zelfregulering, welwillendheid en voorlichting. Van Raan geeft aan dat hierdoor de schadelijke bedrijven niet worden gedwongen te veranderen. De PvdD geeft aan dat de coalitie en het Kabinet niet de verantwoordelijkheid hebben genomen om tot een gedegen plan te komen.

Hoewel voorgaande partijen een conflict frame aandroegen dat zich voornamelijk betrok op de maatregelen die werden geïntroduceerd en mogelijk de lastenverdeling verkeert verdeelde is de PVV van mening dat het Klimaatakkoord niet nodig is. De partij stelt dat het Klimaatakkoord in Nederland geen reëel effect heeft op de mondiale opwarming van de aarde.

“Terwijl mensen in België en in Duitsland geld krijgen als ze een gasaansluiting nemen, moet in Nederland uiteindelijk iedereen van het gas af. Dat is nu ideologische gekte, groene gekte, met de handtekening van de VVD eronder.”

(Kops, PVV, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Behalve het Klimaatakkoord tot ‘groene gekte’ te verklaren is de PVV van mening dat de burger opdraait voor hoge kosten. De kosten om een huis te isoleren zijn hoger dan de gemiddelde burger kan betalen. Ook andere maatregelen in het plan zouden negatief uitpakken voor de Nederlander. Het conflict frame wordt hierdoor bijgestaan door een economisch frame als onderbouwing. De PVV sluit af met te benoemen dat de Nederlander geen klimaat of CO2 problematiek heeft: *“Nederland heeft onder andere een probleem met Marokkanen die onze zwembaden en onze straten onveilig maken. Dat is een probleem!”* (Kops, PVV, 2019).

Een tweede partij die het klimaatprobleem niet als probleem ziet is de FvD. De FvD verwijt de coalitie dat deze prioriteit geven aan het Klimaatakkoord boven andere zaken zoals

pensioen, AOW en verzorgingstehuizen. Baudet geeft aan dat het akkoord te veel geld gaat kosten met een minimaal resultaat op nationale en internationale schaal.

“Dit Kabinet, het Kabinet van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie, kiest ervoor om 1.000 miljard uit te geven aan klimaatwichelroederij. Alles moet ervoor wijken. 70% van onze energievoorziening moet duurzaam worden. Het staat in het Klimaatakkoord.”

(Baudet, FvD, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Hoewel Baudet niet het klimaatprobleem ontkent, geeft hij wel aan het Klimaatakkoord onzinnig te vinden. Hij noemt verschillende regelingen die worden beschreven een ‘grap’ en staat niet achter de economische gevolgen die dit gaat hebben.

Verantwoordelijkheidsframe

Asscher geeft namens de PvdA aan positief tegenover het debat en het Klimaatakkoord te staan. Ze willen namelijk de verantwoordelijkheid nemen om in actie te komen en maatregelen in Nederland te nemen die helpen bij de reductie van CO₂. Asscher benadrukt dat maatregelen nu genomen moeten worden en hoge prioriteit hebben. De maatregelen moeten volgens Asscher groen en eerlijk zijn.

“Toch ben ik niet somber maar optimistisch, want we staan hier nu en Nederland moet in staat zijn om daar wat aan te doen. We moeten ons steentje bijdragen en verstandige dingen doen, om ervoor te zorgen dat mensen weer zeker zijn van een veilig bestaan, zodat we de planeet kunnen doorgeven.”

(Asscher, PvdA, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Naast het verantwoordelijkheidsframe heeft de PvdA ook technische aspecten die benoemd worden. Asscher stelt wel een aantal voorwaarden aan zijn instemmen met de klimaatmaatregelen. Zo wil hij een concretere CO₂-heffing, compensatie voor bezitters van oude huizen die moeilijk te isoleren zijn. Daarnaast moeten mensen die hun baan verliezen omwille van de klimaatmaatregelen gecompenseerd worden. De PvdA heeft het verantwoordelijkheidsframe aangevuld met technisch frame dat ingaat op maatregelen.

Naast de PvdA is de Christen Unie ook van mening dat er een grote verantwoordelijkheid ligt bij het Kabinet. De CU benoemt dat het de verantwoordelijkheid van de mens is om de CO₂ uitstoot te verminderen en de opwarming van de aarde te stoppen.

“Afgezien van het feit dat hierdoor op steeds meer plekken de aarde minder leefbaar of zelfs onleefbaar dreigt te worden, is er nog iets heel anders aan de hand. We leven simpelweg op te grote voet. Als wij als Nederlanders onze ecologische voetafdruk extrapoleren naar.”

(Segers, CU, 2019)

Segers benadrukt dat de het akkoord dat er ligt bijdraagt aan gestelde klimaatdoelen. Het belang van dit stuk wordt ook door het CDA onderschreven. Het CDA gebruikt ook het verantwoordelijkheidsframe om te benadrukken dat het akkoord samen met vele partijen is opgesteld. Hij noemt het akkoord dan ook een compromis. Heerma (CDA) is echter verbaasd over de inbreng van enkele partijen zoals de PvdD en de FvD dat deze niet aan het compromis zou bijdragen.

“Door de heer Baudet worden ongeveer de gehele wetenschap en vrijwel alle landen van de wereld weggezet als een quasisektarisch genootschap dat op basis van hekserij de oorlog verklaard lijkt te hebben tegen CO2, "die toch gewoon in cola zit." Dan ben je de spookrijder die in zijn auto zit te vloeken dat werkelijk álle andere auto's, echt allemaal, de verkeerde kant op rijden. Hoe durven ze?”

(Heerma, CDA, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Met dit conflict frame tracht Heerma aan te geven dat het klimaatprobleem een probleem is dat de verantwoordelijkheid van heel Nederland vereist.

Technisch frame

Desalniettemin zijn er ook partijen positief over het Klimaatakkoord, zoals GroenLinks. Klaver complimenteert de klimaattafels voor het harde werk dat is verricht. Ook is Klaver te spreken over enkele maatregelen die worden benoemd in het akkoord. Zo stelt Klaver de 70% groene energie een mooi en noodzakelijk streven is. Echter gaat veel van de inbreng van Klaver over de verbeterpunten in het beleid. Zo wordt de verdeling van lasten besproken met de specifieke regelingen zoals de ODE-heffing, SDE++ en SDE+. Klaver stelt dat de CO2-belasting tekortschiet en niet de beste optie is. Ook is Klaver van mening dat er niet voldoende doorgerekend kan worden met verschillende maatregelen waardoor er niet voldoende inzicht gecreëerd wordt of bepaalde maatregelen effectief zijn. Deze technische opmerkingen worden aangevuld met een moreel frame. Klaver beweert dat het Kabinet zich niet aan wette-

lijke uitspraken houdt. In 2015 sprak de rechter uit dat het Kabinet te weinig zou doen omtrent klimaatmaatregelen en met de Klimaatwet wordt nog niet voldaan aan de eis van het terugdringen van de CO₂-uitstoot. Dit vindt Klaver niet acceptabel.

“Het minimale wat de overheid moet doen, is 9 megaton extra CO₂-uitstoot terugdringen. Het Kabinet kiest er willens en wetens voor om het niet te doen. Het wordt 4 megaton, niets meer. Je kunt vinden dat de rechter zich wel of niet met dit beleid zou moeten bemoeien. Maar wat je er ook van vindt, er ligt verdorie een uitspraak van de rechter.”

(Klaver, GroenLinks, Plenair debat klimaatregelen, 2019)

Er zijn veel verschillende soorten frames die in dit debat worden aangedragen. Een overzicht van deze frames wordt in het onderstaande tabel gegeven.

Partij	Primair frame	Secundair frame
VVD	Humanintrest frame	Economisch frame
SP	Conflictframe	Economisch frame
PvdA	Verantwoordelijkheidsframe	Technisch frame
GroenLinks	Technisch frame	Moreel frame
PVV	Conflict frame	Economisch frame
CDA	Verantwoordelijkheidsframe	conflict frame
Christen Uni	Verantwoordelijkheidsframe	Moraliteit frame
FvD	Conflict frame	Economisch frame
D66	Verantwoordelijkheidsframe	-
PvdD	Conflictframe	Verantwoordelijkheidsframe
SGP	Verantwoordelijkheidsframe	Economisch frame

Analyse

Uit de resultaten blijkt dat er verschillende actoren betrokken zijn bij het ontwikkelen van de beleidsstukken. De resultaten laten een duidelijk beeld zien van welke frames ten tijden van de drie beleidsstukken gebruikt worden. In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de veranderlijkheid van deze frames en de samenstelling van de actorrepresentatie. In deze analyse zal eerst gekeken worden naar actor representatie en naar framing in het debat. Vervolgens zal getracht worden een verband te vinden tussen het betrokken zijn bij beleid en de frames die door de betrokken partijen worden uitgedragen.

Actor representatie

Bij zowel de overeenkomst van Parijs, het VHKA als het Klimaatakkoord zijn verschillende partijen betrokken geweest bij de beleidsprocessen. De beleidsstukken verschillen inhoudelijk en op de manier van besluitvorming.

De overeenkomst van Parijs is opvallend, omdat dit besluit niet gecreëerd is door de Nederlandse overheid maar vanuit de Verenigde Naties komt. Het beleid is opgesteld door 164 verschillende landen en kwam in 2017 naar de Tweede Kamer voor ratificatie. Hierdoor is ook te zien dat er bij het opstellen weinig mogelijkheid was voor input vanuit partijen in de Tweede Kamer. De enige betrokken Nederlandse actoren waren de afgevaardigde Nederlandse bewindspersonen die aanwezig waren bij de klimaatconferentie in Parijs. Tot deze groep behoorde minister president Mark Rutte (VVD), Minister Ploumen van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (PvdA), Staatssecretaris Dijkema van Infrastructuur en Milieu (PvdA) en minister-president Eman van Aruba. Naast de beperkte invloed van Nederlandse partijen in het beleidsproces stelt de overeenkomst in tegenstelling tot het VHKA en het Klimaatakkoord richtlijnen en doelen. Het akkoord geeft in tegenstelling tot de twee andere beleidsstukken geen concrete uitvoeringsvoorstellen.

In tegenstelling tot de overeenkomst van Parijs doet het VHKA dit wel. De voorstellen in het VHKA zijn tot stand gekomen door klimaattafels waar verschillende bedrijven, organisaties en betrokken actoren van verschillende sectoren in Nederland die impact hebben op de uitstoot van CO₂ aan meewerken. Het voorstel gaat in op de verschillende sectoren en noemt mogelijke manieren om CO₂ uitstoot te verminderen binnen deze sectoren. Hoewel er een richting wordt aangegeven voor mogelijke oplossingen staat in het VHKA niks vast. De keuze voor het gebruiken van de klimaattafels komt voort uit het regeerakkoord van de VVD, CDA, D66 en CU. Deze partijen vormen sinds 2017 een coalitie en hebben afspraken gemaakt over

hoe de het klimaatbeleid wordt vormgegeven. Het regeerakkoord stelt dat het Klimaatakkoord zou moeten bijdragen aan maatschappelijke discussie over hoe het CO₂ reductie gerealiseerd kon worden. De klimaattafels geven hier uitvoering aan door onder andere maatschappelijk draagvlak te creëren voor het klimaatbeleid.

Hoewel het VHKA suggesties doet voor oplossingen, biedt het Klimaatakkoord concrete beleidsvoorstellen. De oplossingen worden per sector (per klimaattafel) gepresenteerd en bieden een pakket waar de regering denkt de CO₂ reductie doelen van de overeenkomst van Parijs mee te halen. Wederom is dit akkoord een product van de VVD, CDA, D66 en CU. Minister Wiebes van Economische Zaken en Klimaat (VVD) is verantwoordelijk voor het Klimaatakkoord.

De drie stukken hebben dus overeenkomsten en verschillen. Het Klimaatakkoord en het VHKA is samengesteld door de coalitiepartijen. De overeenkomst van Parijs is verschilt hierin. De samenwerking tussen VVD, CDA, D66 en CU bestond niet ten tijden van dit voorstel. Deze kwam een aantal maanden hierna tot stand na de nieuwe verkiezingen. Ook verschilt de overeenkomst van Parijs inhoudelijk door de internationale invloeden van het stuk. De enige betrokken partijen zijn de VVD en PvdA (voormalige regeringspartijen) die ondanks hun betrokkenheid beperkte invloed hadden doordat het wordt gecreëerd door 195 belanghebbende landen. Actor representatie vanuit Nederlandse actoren is in dit stuk minimaal. Hoewel de overeenkomst van Parijs weinig nationale politieke invloed kent is dit anders bij zowel de VHKA en het Klimaatakkoord. De beleidstukken komen voort uit het regeringssamenwerking van de VVD, CDA, D66 en CU en kent hierdoor betrokkenheid van alle partijen bij het opstellen van de beleidsstukken.

Ook zijn de beleidsstukken verschillend in het soort stuk. De overeenkomst van Parijs is een ratificatie, dit houdt in dat het internationale beleidsstuk overgenomen wordt in nationale wetgeving. Het stuk stelt doelstellingen waaraan Nederland moet voldoen. Het VHKA is een voorstel dat een voorbereidend stuk is op het Klimaatakkoord. Het VHKA omvat opties voor CO₂ reductie, echter zijn deze nog niet volledig uitgewerkt. Een besluit om door te gaan met dit beleidsstuk heeft relatief tot de andere stukken weinig consequenties. Het Klimaatakkoord daarin tegen brengt het meest teweeg in de Nederlandse samenleving. Het besluit omvat regelgeving dat direct invloed heeft op het functioneren van een aantal grote sectoren in Nederland. Hierdoor is het stuk het meest concrete en impactvolle stuk van de drie. De vraag is in hoeverre zowel de actor representatie of het ontbreken hiervan invloed heeft op de framing die plaatsvindt tijdens de debatten in de tweede kamer.

Framing

In de debatten rondom de drie beleidsstukken is opvallend dat het verantwoordelijkheidsframe het meest voorkomend is. In de drie debatten wordt het frame op verschillende manieren gebruikt. Het frame wordt het meest toegepast bij het debat over de overeenkomst van Parijs. De centrale boodschap van vele partijen is dat het kabinet met een grote urgentie moet gaan kijken naar hoe de klimaatdoelen uitgevoerd gaan worden in Nederland. De partijen benadrukken dat Nederland als één van de laatste landen de overeenkomst ratificeert. De partijen geven aan dat het van essentieel belang is dat het kabinet het voortouw neemt in het vormen van klimaatbeleid dat de uitstoot van CO₂ terugdringt (Groenlinks, Christen Unie, Partij van de Dieren, Partij van de Arbeid & SP, 2017). In dit debat deelt niet iedereen dit frame. Zo is de VVD van mening dat een oplossing voor het terugdringen van CO₂ kan worden overgelaten aan de markt. Nederlanders zullen zelf efficiëntere oplossingen verzinnen door marktwerking. De VVD beargumenteert vanuit een economisch perspectief dat het voordeliger is om de verantwoordelijkheid voor verandering licht bij de maatschappij en niet de overheid.

Hoewel in het debat over de VHKA het verantwoordelijkheidsframe nog steeds aanwezig is, worden er veel andere frames aangedragen. Tijdens het debat omtrent het VHKA geven partijen aan dat het gebruikte poldermodel (klimaattafels) niet bijdraagt aan een passende oplossing. Partijen zoals GroenLinks en de SGP gaan naast het verantwoordelijkheidsframe in op verschillende technische maatregelen die niet naar behoren zouden zijn uitgewerkt door het kabinet (technisch frame). Wel behouden deze partijen het verantwoordelijkheidsframe als primair frame. Hierbij is het centrale boodschap dat de regering een leidende rol zou moeten hebben en niet de klimaattafels. De meerderheid van de andere partijen die tijdens het debat over de overeenkomst van Parijs een verantwoordelijkheidsframe uitdroegen, kiezen hier voor een conflict frame. De voorgestelde maatregelen zouden niet voldoende zijn om de gestelde CO₂ reductie te realiseren. Het proces waarvoor gekozen is zou niet bijdragen aan een efficiënt klimaatbeleid (PvdA, SP). De partijen geven vooral aan waarom het VHKA niet zou slagen om de klimaatdoelen te behalen. Andere partijen zoals de PVV en FvD ontkennen het nut van klimaatbeleid in het algemeen. Dit staat in contrast met de VVD, het CDA, CU en D66 die stellen dat de klimaattafels essentieel zijn voor een gedragen klimaatbeleid. De partijen benomen dat alle organisaties die nodig zijn om CO₂ uitstoot terug te dringen participeren bij de klimaattafels. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid van zowel de overheid als de maatschappij om tot passende en werkbare klimaatregelingen te komen. Hoewel dit frame overeenkomstig bij de drie partijen heeft iedere partij een eigen insteek. Het CDA is wederom terughoudend in zijn uitingen over het stuk en beperkt zich veelal tot technische

vragen. Waar de CU de belangen van mindervermogende inwoners benadrukt, ziet de VVD naast deze betaalbaarheid ook een verantwoordelijkheid bij deze burger. D66 benadrukt de urgentie en snelheid waarmee het beleid moet worden doorgevoerd.

De VVD, D66 en het CDA benadrukken dit gezamenlijke verantwoordelijkheidsframe ook in het debat omtrent het Klimaatakkoord. De verschillen die nog enigszins zichtbaar waren wordt er tijdens dit debat een duidelijk gezamenlijk frame opgesteld. Het voornaamste voorbeeld hierin is het CDA dat zich in de voorgaande debatten op de achtergrond hield maar tijdens het debat omtrent het Klimaatakkoord opstelt als voorstander van een maatschappelijk breed gedragen akkoord. Het CDA weerlegt enkele kritieken van het plan en benadrukt de samenwerking met de vele organisaties die hebben bijgedragen aan het plan.

Opmerkelijk is dat het verantwoordelijkheidsframe tijdens het debat over de overeenkomst van Parijs ging over de actieve, leidende en prominente rol van de overheid in het creëren van klimaatbeleid. Tijdens het debat over de klimaatwet gaat het verantwoordelijkheidsframe voornamelijk over de gezamenlijke verantwoordelijkheid van zowel maatschappij als overheid. Deze verandering in de invulling en betekenis van het frame wordt veroorzaakt door de VVD, D66, CDA en CU. Het brengen van een nieuw inzicht in een bestaand frame wordt vanuit de theorie ‘conflict displacement’ genoemd (Dardis et al., 2008, p. 118). Het bestaande frame wordt in een nieuw perspectief geplaatst en dit creëert een nieuw frame. Dit gebeurt bij het verantwoordelijkheidsframe. De vraag is in hoeverre de actorrepresentatie bij zowel het VHKA en het Klimaatakkoord hier invloed hebben gehad.

Frame diffusie

Actor representatie zou volgens wetenschappelijke literatuur kunnen zorgen voor frame diffusie. Doordat politieke partijen vaak de ambitie hebben invloed uit te willen oefenen op beleid zijn ze genoodzaakt samen te werken. In dit proces moeten partijen verschillende overtuigingen op elkaar afstemmen. De samenwerking tussen de VVD, D66, CDA en CU is een voorbeeld hiervan. Tijdens het debat over de overeenkomst van Parijs was er geen spraken van samenwerking. De partijen hadden hierdoor ook verschillende opvattingen over het klimaatbeleid. Na het vormen en dus samenwerken van de partijen bij zowel het VHKA en het Klimaatakkoord waren deze verschillen nihil en vormden de partijen een gezamenlijk frame. Dit is een voorbeeld van frame diffusie waarin verschillende partijen omwille van invloed van beleid, frames samenvoegen om een gezamenlijk gedragen beleid te creëren. De actorrepresentatie die zich uit in de betrokkenheid en samenwerking in het opstellen van

zowel het VHKA en het Klimaatakkoord draagt bij aan het vormen van één gezamenlijk frame door frame diffusie.

De theorie van Benford en Snow (2000) stelt dat het proces van frame diffusie op twee manieren ingezet kan worden. Het eerste mechanisme is strategisch adaptatie. Hierbij neemt een actor een frame (gedeeltelijk) over van een andere actor. Een tweede mechanisme is strategisch plaatsen. Hierbij plaatst een actor zijn of haar overtuigingen bij andere actoren. In de diffusie tussen de VVD, CDA, D66 en de CU vinden beide vormen van diffusie plaats. Een voorbeeld hiervan is te zien tussen de VVD en de partijen CDA en CU. De VVD bracht tijdens de overeenkomst van Parijs de verantwoordelijkheid van de bedrijven en burgers naar voren. Deze groeperingen zouden doormiddel van marktwerking in staat zijn CO2 reductie te realiseren op een efficiëntere manier dan de overheid kon doen. De VVD stelde dat de verantwoordelijkheid dus niet alleen lag bij de overheid, maar vooral bij de samenleving. Aanvullend op deze beredenering stelt de VVD in het debat omtrent de overeenkomst van Parijs dat de rol van de overheid bij klimaatmaatregelen terughoudend moet zijn. Het gedeelde frame dat werd uitgedragen tijdens het VHKA en het Klimaatakkoord door de VVD toont dat de eerder genoemde overtuigingen zijn losgelaten. Het gezamenlijke frame draagt uit dat de overheid wel degelijk een rol speelt bij het opstellen en realiseren van klimaatmaatregelen. Waar de VVD dus eerder kritisch was over de noodzakelijkheid van klimaatbeleid vanuit de overheid, verkondigt de partij in de opvolgende debatten een andere boodschap. Deze verandering in frames kan worden verklaard door de frame diffusie die plaatsvindt bij de samenwerking tussen de partijen.

Actor representatie zorgt bij de VVD, CDA, D66 en CU voor frame diffusie. Frame diffusie zorgt voor een gezamenlijk frame verantwoordelijkheid frame dat een samenstelling is van de frames van de vier partijen. Waar de VVD eerder een kritisch houding had op de bemoeienis van overheid in het klimaatbeleid is te zien dat na samenwerking met de overige coalitiepartijen deze kritische rol is verdwenen. De samenwerking tussen de verschillende partijen wordt samengevat door de uitspraak van CDA woordvoerder Heerma. Het is een ‘compromis’ tussen verschillende belanghebbende partijen.

Waarom frame diffusie

Hoewel de coalitie partijen door samenwerking dichter naar elkaar komen en uiteindelijk één gedeeld frame uitdragen blijven de overige partijen verdeeld. GroenLinks en de SGP staan gematigd positief tegenover het Klimaatakkoord en gaan in op technische details van het plan. Partijen als de PvdA, PvdD en SP blijven kritisch op de klimaattafels. De partijen voorzien

dat de overheid een leidende rol moet vervullen omdat de klimaatproblematiek niet wordt opgelost door dezelfde partijen die het veroorzaken. Huidige maatregelen die beschreven staan in het Klimaatakkoord zouden niet voldoende zijn om de CO2 reductie te realiseren die in de overeenkomst van Parijs zou zijn afgesteld. Partijen als de PVV en FvD benadrukken de ineffectiviteit van de plannen en de noodzaak. Het beleid zou een onnodige financiële last zijn voor de Nederlanders. Al deze partijen bieden stuk voor stuk een andere perspectief op het te vormen klimaatbeleid. Hoe komt het dat het CDA, D66, de VVD en de CU tot een gedeeld frame komen?

Eerder in de analyse wordt benoemd dat de samenwerking van de vier coalitiepartijen berust op de wil om invloed uit te oefenen op het klimaatbeleid. Hoewel deze constatering niet onjuist is zijn er meerdere redenen voor de partijen om samen te werken. Er wordt in de resultaten benoemd dat het Nederland verplicht is na de ratificatie van de overeenkomst van Parijs om beleid te ontwikkelen dat uitvoering geeft aan de gestelde klimaatdoelen. In het debat wordt benoemd door PvdD dat het kabinet juridische gevolgen onderkent voor de niet/minimale inzet om dit beleid te realiseren. Hieruit blijkt dat de coalitiepartijen ongeacht hun politieke voorkeuren en ideologieën moeten handelen naar eerder genomen beleidskeuzes. Dit zou een verklaring kunnen bieden voor de frame adaptatie van de VVD.

De theorie van actor representatie beschrijft dat een inclusie en exclusie belangrijke processen zijn bij beleidsprocessen. Schattschneider benoemt dat het controleren van de 'scope' bepalend is voor de uitkomst van beleid (Schattschneider, 1960). De scope zijn de actoren die invloed hebben op het beleidsproces. De inclusie en exclusie kunnen ervoor zorgen dat verschillende frames een groter draagvlak krijgen dan andere en dus meer invloed hebben op het proces. Door de samenwerking van het CDA, VVD, D66 en de CU vind er exclusie van andere partijen plaats. De exclusie van deze partijen geeft ze wel de mogelijkheid om kritisch te zijn op de beleidsstukken Zo benoemt de PVV dat de VVD zijn handtekening onder "*Ideologische gekte*" zet. Ook de PvdD dat "*Dat Industrie meer gewicht in de schaal legt dan toekomstige generaties.*" Deze uitspraken zouden niet mogelijk zijn voor de coalitie partijen.

Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de invloed van de betrokkenheid bij beleid op de framing van politieke partijen in de tweede kamer. Het onderzoek keek naar drie verschillende documenten: de overeenkomst van Parijs, het voorstel hoofdlijnen Klimaatakkoord en het Klimaatakkoord. Voordat de hoofdvraag van het onderzoek beantwoord kan worden eerst de deelvragen beantwoord.

1. Welke partijen betrokken zijn bij het opstellen van beleid omtrent het klimaatvraagstuk in de tweede kamer?

De betrokken partijen zijn voornamelijk de coalitie partijen. Het CDA, VVD, D66 en de ChristenUnie waren verantwoordelijk voor het opstellen van zowel het VHKA als het Klimaatakkoord zelf. De partijen waren verantwoordelijk voor de klimaattafels die per sector beleidssuggesties deden voor mogelijke CO2 reductie. De partijen waren niet verantwoordelijk voor de overeenkomst van Parijs. Dit beleidsproces vond plaats tijdens een conferentie van de VN. Hierdoor waren Nederlandse invloeden beperkt.

2. Welke frames worden gebruikt in de debatten in de Tweede Kamer?

Een frame dat veel wordt gebruikt is het verantwoordelijkheidsframe. Partijen zetten dit frame echter op verschillende manieren in. Verschillende partijen geven aan dat de verantwoordelijkheid voor het opstellen van passende klimaatmaatregelen bij de overheid ligt. Andere partijen beweren dat deze verantwoordelijkheid bij de maatschappij ligt. Verder komt het conflict frame vaak voor. Hierin verwijt een partij het disfunctioneren van andere partijen of standpunten. Economische en technische frames dienen vaak ter ondersteuning van de eerder genoemde frames.

3. Is er verschil in de frames in de verschillende geanalyseerde debatten?

Het verantwoordelijkheidsframe veranderde aanzienlijk. Tijdens het debat omtrent de overeenkomst van Parijs vond een meerderheid van de partijen dat de overheid een centrale rol moest spelen in het creëren van beleid dat de klimaatdoelen van de overeenkomst van Parijs te verwezenlijken. Echter veranderde dit naar een verantwoordelijkheidsframe waarin de overheid samen met de maatschappij verantwoordelijkheid draagt voor het realiseren van de klimaatdoelen. Ook veranderde de manier waarop frames gebracht werden. In het debat omtrent Klimaatakkoord werden relatief veel dramatische frames gebruikt vergelijking met het VHKA. In het debat rondom de hoofdlijnen Klimaatakkoord is te zien dat frames vaak tech-

nisch van aard waren. De bijdragen van de partijen ging in op de stukken en vooral op de inhoud van de maatregelen. Deze stonden centraal in het debat. In het debat rondom het Klimaatakkoord kan worden gezien dat de frames ‘dramatisch’ worden en de emotie de bovenaan voert.

De hoofdvraag van dit onderzoek is:

In hoeverre en op welke manier beïnvloedt de ontwikkeling van klimaatbeleid de framing van de politieke klimaat standpunt van partijen in de Tweede Kamer?

Uit het onderzoek blijkt dat er meerdere aspecten van beleid in zekere mate invloed hebben op de framing van politieke klimaatstandpunten in de Tweede Kamer. Uit het onderzoek volgen een aantal bevindingen. Ten eerste heeft de actor representatie van partijen bij beleidsprocessen invloed op de frames. Actor representatie wordt in dit onderzoek gezien als een samenwerking tussen de VVD, het CDA, D66 en de CU. De samenwerking wordt enerzijds geïnitieerd om de kans op beleidsbeïnvloeding te vergroten. Anderzijds door voorgaande beleidsbeslissingen die juridisch bindend zijn. Partijen zijn genoodzaakt om een eenduidig frame te creëren. Dit mechanisme dat dit proces in de hand werkt is frame diffusie. Dit is het proces van het samenkomen van verschillende frames tot één gezamenlijk frame (Benford & Snow, 2000). Dit wordt voor de betrokken partijen een frame waarin verantwoordelijkheid voor klimaat maatregelen door de gehele maatschappij wordt gedragen. Dit gedragen frame kent een groter draagvlak en is hierdoor sterker dan individuele conflict frames van bijvoorbeeld de PVV of de PvdD.

Een tweede bevinding is dat de samenwerking van de partijen kan leiden tot een frame shift. In het onderzoek komt naar voren dat de VVD een kritische houding had tegenover het klimaatbeleid. Door deelname aan de coalitie met CDA, D66 en CU heeft de VVD afstand gedaan van dit kritische frame. De frame adaptatie draagt bij aan het vormen van een gezamenlijk verantwoordelijkheidsframe.

De derde en laatste conclusie die kan worden getrokken uit het onderzoek is dat de partijen in de samenwerking een gezamenlijk frame creëren dat een bestaand frame weet te vervangen. Dit fenomeen wordt het conflict displacement frame genoemd waarbij een bestaand frame op een nieuwe manier wordt ingevuld. Actoren gebruiken nieuwe inzichten om een bestaande overtuiging te veranderen. In het klimaatdebat valt te zien dat een verantwoordelijkheid frame dat in eerste instantie berust op een sterke rol van de overheid wordt omge-

vormd naar een verantwoordelijkheidsframe dat de samenwerking tussen maatschappij en overheid benadrukt.

Discussie

De wetenschappelijke relevantie voor het onderzoek was het ontbreken van onderzoek naar de invloed van beleid op frames. Dit onderzoek slaagt erin om inzicht te geven in de invloed dat beleid heeft op framing van politieke partijen. Het onderzoek zet uiteen dat beleid zorgt voor samenwerking tussen partijen en dat deze samenwerking invloed heeft op framing.

Uit het onderzoek blijkt dat het verantwoordelijkheidsframe een veel voorkomend frame is in de klimaatdebatten. Het verantwoordelijkheidsframe wordt voornamelijk gebruikt om invulling te geven aan de rol van de overheid met betrekking tot het opstellen van het klimaatbeleid. Het VHKA laat zien dat veel partijen betrokken zijn bij de ontwikkeling van het Klimaatakkoord. Veel oppositie partijen zijn van mening dat het kabinet een sterkere rol moet spelen in dit proces. Partijen geven aan dat het klimaatprobleem niet kan worden opgelost door dezelfde partijen die het hebben veroorzaakt. Hiermee wordt geïnsinueerd dat de politiek beter instaat zou zijn om oplossingen te formuleren dan de betrokken partijen. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de partijen enige mate van controle zouden willen hebben op het klimaatbeleid en dat het betrekken van organisaties en bedrijven de invloed van de partijen zou beperken.

Ongeacht wat de intenties zijn van de partijen is, is het opvallend dat partijen in de verschillende debatten een andere manier van framing gebruiken. Te zien is dat in het debat rondom de VHKA veelal technische frames worden geuit. Dit in tegenstelling tot de debatten rondom de overeenkomst van Parijs en het Klimaatakkoord. Hierbij voerde ‘dramatische’ frames de boventoon. Dit komt overeen met de bevindingen van Nisbet en Huges (2006). Deze gaven aan dat ten tijden van een hoge aandacht curve dramatische frames de boventoon voeren. Hoewel dramatische frames worden gebruikt om aandacht op te eisen worden technische frames vaak in institutionele arena’s gebruikt om doorslaggevende argumentatie aan te voeren (Nisbet & Huges, 2006). Deze theorie wordt in het onderzoek bevestigd. In het debat rondom het VHKA worden veelal technische frames gebruikt. Een voorbeeld hiervan is PVV. De partij geeft in aan dat het beleid een onevenredige lastenverdeling te weeg brengt. Ook wordt benoemd dat het doorrekenen van het effect van de maatregelen op CO₂ uitstoot onmogelijk is met de voorgestelde maatregelen. In het klimaatdebat benoemt de PVV deze argumenten niet. In het klimaatdebat worden de coalitiepartijen verantwoordelijk gehouden voor de financiële gevolgen die de bevolking gaat ondervinden van het klimaatbeleid. Dit

wordt ondersteund door te benadrukken dat het beleid geen effect zal hebben op de klimaatdoelen.

Naast het technisch en dramatische frame van Nisbet en Huges erkent het onderzoek 5 frames: het Conflict frame, Human interest frame, Economisch frame, Moraliteitsframe en het verantwoordelijkheidsframe (Entmen, 1992; Neuman, 1992; Holli, Semetko & Valkenburg, 2000). Hoewel de theorie van Nisbet en Huges worden bevestigd in het onderzoek blijken de frames tekort te schieten. Hoewel de frames bijdragen aan een sterke analyse van de debatten blijken er verschillende uitingen van partijen niet in de vijf 'klassieke' frames te passen. Veel partijen spreken over de bestuurlijke verantwoordelijkheid van het kabinet of van de verantwoordelijkheid van de samenleving om oplossingen te bieden voor de klimaatproblematieken. Deze frames zijn gericht op de taken en verwachtingen van bepaalde actoren met betrekking tot de klimaatproblematieken. Hoewel dit een veel voorkomend frame is, zijn er een aantal partijen waaronder D66 die de nadruk leggen bij de verantwoordelijkheid van het kabinet om actie te ondernemen. De urgentie van de klimaatproblematieken wordt benoemd en er wordt uitgedragen dat het realiseren van beleid grote prioriteit kent. Deze oproep tot actie kan niet worden onderverdeeld in een van de vijf frames en zou een eigen frame moeten zijn.

Een tweede frame dat toegevoegd zou moeten worden is een ontkenningframe. In de debatten is te zien dat de partijen FvD en de PVV de aanleiding voor het klimaatbeleid ontkennen. De validiteit van wetenschappelijke onderzoeken naar klimaatverandering worden in twijfel getrokken evenals de mogelijke oplossingen voor de klimaatproblematieken. De partijen geven aan dat het nationale klimaatbeleid hierom een verspilling is van geld is en dat er urgentere problemen opgelost moeten worden. Hoewel het conflict frame in de literatuur wordt benoemd als frame dat wordt gebruikt om andere frames te bekritisieren schiet het in dit geval te kort. De PVV en FvD weerleggen of bekritisieren de andere frames van specifieke partijen niet. De partijen ontkennen de aanname die aan de grondslag van de discussie ligt: het bestaan van opwarming van de aarde. Waar het conflict frame direct over andere voorkomende frames gaat is het ontkenningframe hier niet toe gelimiteerd.

Beperkingen en Aanbevelingen

Hoewel het onderzoek een mooi inzicht creëert in een onderbelicht thema zijn er een aantal beperkingen die benoemd moeten worden. Een eerste beperking van het onderzoek is het beperkte aantal geanalyseerde beleidsstukken. Het onderzoek bespreekt een drietal beleidsstukken met bijbehorende debatten terwijl het klimaatbeleid verder rijkt dan deze drie

momenten. Zo zijn de klimaatwet, de energiewet en vele andere beleidsstukken relevant voor het Nederlandse klimaatbeleid. Door de beperkte scope van het onderzoek zouden mogelijk relevante ontwikkelingen niet worden meegenomen en hierdoor zou het onderzoek een mogelijk incompleet beeld geven van de ontwikkelingen omtrent het klimaatbeleid.

De keuze voor de beleidstukken is echter bewust gemaakt. Door drie beleidsstukken te analyseren kon er meer aandacht besteed worden aan de individuele beleidsstukken. Dit neemt niet weg dat in de toekomst mogelijk vervolgonderzoek gedaan kan worden naar de overige relevante beleidsstukken en debatten omtrent klimaatbeleid. Door het gebruik van eenzelfde methodiek kan een overzicht gecreëerd worden van de invloed van beleid op framing.

Hoewel het onderzoek inzicht creëert in de wetenschappelijke literatuur omtrent framing zijn er een aantal zaken waar het onderzoek ruimte laat voor verdieping. Een van deze onderwerpen die interessant zouden zijn is het verdere onderzoek naar samenwerkingen tussen partijen die niet deel uitmaken van een coalitie. Zoals eerder benoemd in het onderzoek is één van de redenen voor framediffusie de invloed van eerder genomen besluiten. Deze uitvoeringsplicht ervaren oppositiepartijen niet en hierdoor zou een samenwerking eventueel een ander effect hebben op framing. Bij het ontwikkelen van de Klimaatwet schreven de PvdA en GroenLinks een wetsvoorstel dat werd aangenomen in de Tweede Kamer. Dit zorgt voor een unieke ontwikkeling die mogelijkheden biedt voor vervolgonderzoek.

Een tweede suggestie voor vervolgonderzoek is het kijken naar de effecten van exclusie. Waar het onderzoek zich richt op de samenwerking van verschillende partijen bij het vormen van beleid is het interessant om inzichtelijk te maken wat de effecten op frames zijn van partijen die niet worden meegenomen in beleid ontwikkeling. In dit onderzoek komt naar voren dat veel partijen die buitengesloten worden van het beleidsproces ageren tegen de genomen besluiten. Frames worden in het algemeen dramatischer en de verschillen in opvattingen over de juiste oplossingen voor beleid worden benadrukt. In vervolgonderzoek kan een verklaring worden gezocht voor deze bevindingen.

Literatuurlijst

- Ast, M., & Winterman, P. (2019 juni). PvdA en GroenLinks eisen revisie Klimaatakkoord. *Het Parool*. Geraadpleegd van https://www.parool.nl/nederland/pvda-en-groenlinks-eisen-revisie-Klimaatakkoord~b05c6c22/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind : Collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology* (Chandler publications for health sciences). San Francisco: Chandler Pub.
- Bauer, A., & Menrad, K. (2019). Standing up for the Paris Agreement: Do global climate targets influence individuals' greenhouse gas emissions? *Environmental Science & Policy*, 99, 72–79. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2019.05.015>
- Baumgartner, F.R. & Jones, B.D. (1993). *Agendas and Instability in American Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing processes and social movements: an overview and assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(2000), 611–639.
- Boeije, H. R. (2010). *Onderzoeksmethoden* (8ste editie). Deventer: Boom.
- Bouchallikht, K. (2019). Dit klimaatbeleid werkt ongelijkheid juist in de hand. *Het Parool*. Geraadpleegd van <https://www.parool.nl/columns-opinie/dit-klimaatbeleid-werkt-ongelijkheid-juist-in-de-hand~ba4a073f/>
- Bouma, J. (2019). Met de huidige stikstofregels los je het stikstofprobleem nog niet op. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/duurzaamheid-natuur/met-de-huidige-stikstofregels-los-je-het-stikstofprobleem-nog-niet-op~b57eaa8a/>
- Breeman, G.E., Dewulf, A., Pot, W.D., & Timmermans, A. (2009). Evolutie van het klimaatvraagstuk: Agendadynamiek en framing van het klimaatprobleem in de media. *Bestuurskunde*, 18(4), 27- 37.
- Bruijn, de H., Bueren, van E.M. & Kreiken F.H. (2012). *Framing en Reframing in het klimaatdebat*. Researchgate. [54-63]
- Dujardin, A. (2019). Dit zou weleens het begin van een nieuwe protestgeneratie kunnen zijn. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/nieuws/dit-zou-weleens-het-begin-van-een-nieuwe-protestgeneratie-kunnen-zijn~bd2aa982/>

- Dür, A. (2018). How interest groups influence public opinion: Arguments matter more than the sources. *European Journal of Political Research*, 58(2), 514–535. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12298>
- Entman, R. M. (1991). Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents. *Journal of Communication*, 41(4), 6–27. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1991.tb02328.x>
- Europa-Nu. (z.d.). *Europese aanpak klimaatverandering*. Geraadpleegd op 11 maart 2020, van https://www.europa-nu.nl/id/vhesf063wxu9/europese_aanpak_klimaatverandering#p5
- Esmark, A., & Schoop, S. R. (2017). *Deserving social benefits? Political framing and media framing of 'deservingness' in two welfare reforms in Denmark*. *Journal of European Social Policy*, 27(5), 417–432. <https://doi.org/10.1177/0958928716688262>
- Forum voor Democratie. (z.d.). *Klimaat*. Geraadpleegd op 26 november 2019, van <https://forumvoordemocratie.nl/europees-parlement/klimaat-eu>
- Falkner, R. (2016). The Paris Agreement and the new logic of international climate politics. *International Affairs*, 92(5), 1107–1125. Geraadpleegd van [https://www.researchgate.net/publication/307552839_The_Paris_Agreement_and_the](https://www.researchgate.net/publication/307552839_The_Paris_Agreement_and_the_New_Logic_of_International_Climate_Politics/link/5cb8c13b4585156cd7a251f8/download)
[New L](https://www.researchgate.net/publication/307552839_The_Paris_Agreement_and_the)
[ogic_of_International_Climate_Politics/link/5cb8c13b4585156cd7a251f8/download](https://www.researchgate.net/publication/307552839_The_Paris_Agreement_and_the)
- Ford, J. D., & King, D. (2015). Coverage and framing of climate change adaptation in the media: A review of influential North American newspapers during 1993–2013. *Environmental Science & Policy*, 48, 137–146. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2014.12.003>
- FvD. (2019). *Klimaatakkoord langste zelfmoordbrief uit de geschiedenis*. Geraadpleegd op 27 november 2019, van <https://forumvoordemocratie.nl/actueel/Klimaatakkoord-langste-zelfmoordbrief-uit-de-geschiedenis>
- Giliardi, F. & Wasserfallen, F. (2019). The politics of policy diffusion. *European Journal of Political Research*, 58(4), 1245–1256. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12326>
- Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making & Unmaking of the New Left*. USA, California: University of California Press.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis, an essay on the organization of experience*. Harper & Row.

- Golding, P., & Middleton, S. (1982). *Images of welfare: Press and public attitudes to poverty (Aspects of social policy)*. Oxford, Basil: Blackwell.
- Mansell, R. (2004). Political Economy, Power and New Media. *New Media & Society*, 6(1), 96–105. <https://doi.org/10.1177/1461444804039910>
- Markus, N. (2019 augustus). Jesse Klaver: Het Kabinet heeft ons nodig voor klimaatmaatregelen. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/politiek/jesse-klaver-het-kabinet-heeft-ons-nodig-voor-klimaatmaatregelen~baba3322/>
- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2020, 12 maart). Klimaatbeleid. Geraadpleegd op 15 april 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/klimaatverandering/klimaatbeleid>
- Nisbet, M. C., & Huges, M. (2006). Attention Cycles and Frames in the Plant Biotechnology Debate; Managing Power and Participation through the Press/Policy Connection. *Press/Politics*, 11(2), 3–40. <https://doi.org/10.1177/1081180X06286701>
- PVV. (z.d.). *Duurzame energie als sluipmoordenaar van de economie*. Geraadpleegd op 26 november 2019, van <https://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/84-reinette-klever/6563-duurzame-energie-als-sluipmoordenaar-van-de-economie.html>
- Rijksoverheid. (2019). *Klimaatakkoord*. Geraadpleegd op 27 november 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/28/Klimaatakkoord>
- RIVM. (2019). *Klimaatakkoord: effecten op veiligheid, gezondheid en natuur* (0076). Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2019-0076.pdf>
- Schattschneider, E. E. (1960). The Semi-Sovereign People: A Realist's View of Democracy in Steensland, B. (2008). Why Do Policy Frames Change? Actor-Idea Coevolution in Debates over Welfare Reform. *Social Forces*, 86(3), 1027-1054. America.
- Seltzer, T., & Zhang, W. (2011). Debating Healthcare Reform: How Political Parties' Issue-Specific Communication Influences Citizens' Perceptions of Organization-Public Relationships. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 88(4), 753–770. <https://doi.org/10.1177/107769901108800405>
- VNG. (2018). *Klimaatwet: wat staat er in deze wet*. Geraadpleegd op 27 november 2019, van <https://vng.nl/nieuws/klimaatwet-wat-staat-er-in-deze-wet>
- VVD, CDA, D66, & ChristenUnie. (2017, oktober). Regeerakkoord 2017: “Vertrouwen in de toekomst”. <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/publicaties/2017/10/1>

0/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst/Regeerakkoord+%27Vertrouwen+in+de+toekomst%27.pdf

Wiebes, E. (2018, 23 februari). Kabinetsinzet voor het Klimaatakkoord | Tweede Kamer der Staten-Generaal.

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2018Z03376&did=2018D06751.

Bijlagen

Bijlagen A

Codes	Beschrijving	Inclusie / Exclusie	Relevantie
1. Framing	Een centraal georganiseerd idee dat betekenis geeft aan controversieel thema. Het frame is hierbij een verhaal dat actoren moet doen overtuigen een bepaalde aanname aan te nemen (Gamson en Modigliani, 1989)		[Deductieve coderingsmethode , literatuur kent de grondslag voor de codes en maakt codes relevant, zie 'theoretisch kader']
1.2 Frames	Deze frames beschrijven hoe een frame voorkomt. Hoe de boodschap wordt gebracht	Inclusie: specifieke Exclusie: uitingen gericht naar actoren die niet actief zijn binnen de organisatie.	
1.1.1 Conflict frame	Frame waarin verschil tussen twee standpunten wordt uitgelicht	Inclusie: teksten waarin een vergelijking wordt gemaakt tussen twee standpunten en verschillen worden benadrukt. Exclusie: positieve vergelijkingen	
1.1.1.2	Besluitenloosheid		
1.1.2 Human Interestframe	Frame waarin persoonlijke verhalen de boventoon voeren van de aangedragen argumenten	Inclusie: Uitspraken waarin personen eigen ervaringen of belevingen van derden aandragen om een eigen standpunt te versterken / uit een te zetten. Exclusie: uitspraken waarin externe personen worden gequot voor uitspraken over cijfers / data. Het gaat bij dit frame om emotie en ervaringen.	
1.1.2.1	Betrokkenheid inwoners		
1.1.3. Economisch	In dit frame worden	Inclusie: data of	

frame	economische gevolgen van bepaalde acties benadrukt	cijfers over gevolgen van beleid. Exclusie: vergelijking tussen twee verschillende gevolgen van twee voorgestelde (concurrerende) beleidsvoorstellen. Dit behoort tot het conflictframe.	
1.1.4. Moraliteitsframe	Dit frame stelt religieuze en morele gedrag ter discussie.	Inclusie: Uitspraken over maatschappelijk handelen met betrekking tot normen en waarden. Ook uitspraken over de rol of het voordoen van religie binnen beleidsdiscussies kan tot dit frame worden gerekend. Exclusie: Opmerkingen omtrent religie worden niet per direct gerekend tot dit frame.	
1.1.5. Verantwoordelijkheid frame	Dit frame gaat over welke actoren / organisaties verantwoordelijk zijn voor beleid/gebeurtenissen/effecten	Inclusie: uitspraken die verwijzen naar de taak van een organisatie / individu voor taken of beleidsgebieden. Exclusie: discussies over politieke meningsvorming en politieke verantwoordelijkheid in debatten. Dit frame gaat over daadwerkelijke taken van instanties niet over meningen.	
1.2. Frame intenties	Het doel dat getracht wordt		Relevant om de

	met de framing te bereiken.		achterliggende intentie van het gekozen frame te achterhalen.
1.2.1. Counter framing	Als een frame tegenstrijdig is aan het bestaande (heersende) frame. De persoon die deze soort framing inzet gaat tegen de bestaande denkwijze in.	Inclusie: Uitspraken die aangeven dat huidige systemen in contrast staan met de gewenste oplossing. Kritiek op het huidige systeem en een duidelijk contrasterende visie op het probleem.	
1.2.2. conflict reïnforcing frame	Het versterken van het bestaande frame door gebruik van wetenschappelijke data die de bestaande status-quo ondersteund	Inclusie: Uitingen die beleid verdedigen, uitingen die beleid of denkwijze versterken. Exclusie: uitingen die niet specifiek een gedachtengoed of beleid aankaarten.	
2.3 conflict displacement frame	In dit frame wordt een bestaand frame in een ander daglicht gezet. Het beleidsprobleem wordt op een nieuwe (nog niet voorkomende manier) benaderd waardoor status-quo kan veranderen	Inclusie: Uitspraken die afwijkend zijn van de status-quo en een nieuwe discussie starten en/of een nieuw perspectief bieden op het beleidsprobleem. Exclusie: het wijkt de status-quo niet volledig af.	